

Geluk als Fata Morgana

Geluk, hybriditeit en gender in Chika Unigwes *De Feniks*, *Fata Morgana* en *Nachtdanser*

Emma de Koning

8 juli 2016

Master scriptie Neerlandistiek, Moderne Letterkunde

Universiteit Leiden

Begeleider: Mw. Dr. E. A. Op de Beek

Tweede lezer: Dhr. Dr. B.K. Ieven

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
2. Theoretisch Kader	4
2.1 De gelukkige huisvrouw	4
2.2 Migranten en hybriditeit	6
2.3 Macht	8
2.4 Focalisatie en representatie	9
Intermezzo	11
<i>De Feniks</i>	11
<i>Fata Morgana</i>	12
<i>Nachtdanser</i>	14
3. Materialisme als belofte van geluk	16
3.1 Materialisme in <i>De Feniks</i> en <i>Nachtdanser</i>	16
3.2 Materialisme in <i>Fata Morgana</i>	18
3.2.1 Efe, Ama en Joyce.....	18
3.2.2 Sisi.....	20
3.3 Beeldvorming van materialisme als geluk.....	22
4. Liefde als belofte van geluk	25
4.1 Familie en geluk.....	25
4.1.1 Belofte van geluk	25
4.1.2 Valse belofte van geluk	31
4.2 Partner als belofte van geluk.....	34
4.2.1 Belofte van geluk	34
4.2.2 Valse belofte van geluk	39
4.3 Vriendschap als belofte van geluk	41
4.3.1 Belofte van geluk	41
4.3.2 Valse belofte van geluk	42
5. Hybriditeit en geluk	44
5.1 Tradities en modernisering	44
5.2 Migratie en verandering.....	46
6. Toekomstbeeld van geluk	49
7. Conclusie	54
Bibliografie	56

1. Inleiding

In 2010 publiceert Sara Ahmed *The Promise of Happiness*, waarin zij een visie op het denken en spreken over geluk en het zoeken naar geluk uiteenzet. In de inleiding maakt ze duidelijk geen definitie van *happiness* te zullen en willen geven, maar op zoek te gaan naar het gebruik van het woord ‘geluk’, en naar geluk als drijfveer: naar hoe geluk de wereld vormgeeft. Ahmed ziet het denken en spreken over en verbeelden van geluk als een normatief discours het gaat gepaard met een vorm van machtsuitoefening. Ze laat zien hoe genderbepaalde stereotypen worden ingezet zoals de gelukkige huisvrouw. Het feminisme stelt dit beeld ter discussie – een vrouw is niet per se een gelukkige huisvrouw – en Ahmed ondersteunt deze kritische reactie, ze kijkt dus met een feministische blik naar de associaties bij geluk.

Naast deze stereotypering van geluk bij vrouwen, behandelt Ahmed ook het geluk bij migranten. Migranten komen in een complexe, problematische situatie terecht wanneer zij van de ene cultuur in een andere cultuur belanden, de beelden van geluk in deze culturen verschillen vaak en zorgen ervoor dat er een problematisch beeld van geluk ontstaat. Naast dat dit geluk wordt vormgegeven door de migratie zelf, kan dit ook beïnvloed worden door het verschil in huidskleur en vooral door de macht die het verschil in deze huidskleuren benadrukt en problematiseert.

Het maken van een zwart-wit contrast wordt namelijk overal ter wereld in vele situaties gedaan. Vanaf het moment dat mensen met verschillende afkomsten met elkaar in contact komen, worden mensen beoordeeld op hun huidskleur, afkomst en/of cultuur. De huidige vluchtelingenstroom brengt opnieuw de discussie op gang die gaat over het al dan niet accepteren van migranten en de daarbij horende culturen en identiteiten, die anders zijn dan de cultuur en de identiteit die men zelf denkt te hebben (oa. Redactie AD, 2016 & Vis, 2016). Toch is migratie een proces dat al vele decennia bestaat, waarbij vele migranten integreren in de Nederlandse cultuur.

Sommige van deze migranten gaan ook romans schrijven, enerzijds omdat zij dit al deden in hun land van herkomst en anderzijds omdat ze de taal opnieuw ontdekken en vanuit dit punt beginnen met schrijven. Het gevolg hiervan is dat er een nieuw genre binnen de Nederlandse literatuur ontstaat: de migrantenliteratuur. Migrantenliteratuur is literatuur binnen de Nederlandse literatuurgeschiedenis, geschreven door migranten van eerste, tweede en soms derde generatie, in de Nederlandse taal (Brems, 2006). De botsing tussen culturen en identiteiten en de eventueel daaropvolgende hybriditeit, zijn thema's die bij veel migrantenschrijvers naar voren komen. De migrantenliteratuur krijgt ook andere benamingen, zoals ‘allochtonenliteratuur’. Zelf gebruik ik de term migrantenliteratuur omdat aan ‘allochtoon’ een negatieve connotatie verbonden is, wat ik wens te voorkomen, en omdat dit een gangbaar begrip is in wetenschappelijke artikelen en werken, zoals in Brems' literatuurgeschiedenis (2006).

Chika Unigwe is een migrant die vanwege de liefde vanuit Nigeria naar België verhuisde en is gaan schrijven toen ze de voor haar nieuwe Nederlandse taal leerde kennen. Voor haar literaire werk baseert ze zich op de ervaringen die ze kreeg bij en na het migreren, zo komt ze tot een oeuvre dat tot nu toe bestaat uit vier grote romans; *De Feniks* (2005), *Fata Morgana* (2007), *Nachtdanser* (2011) en *De Zwarte Messias* (2013). Zelf verklaarde ze in een interview

aan 'BILL beweegt' (een Belgisch online cultuurplatform voor jongeren) dat haar boeken gaan 'over eenzaamheid en migratie, want eenzaamheid en migratie gaan altijd samen, en over vrouwen.'¹ In haar romans kiest ze er dan ook vaak voor het perspectief van een donkere, vrouwelijke migrant te belichten, vaak van meerdere, sterk van elkaar verschillende vrouwen naast elkaar. De nadruk die ze legt op deze vrouwen in haar boeken is een feministische insteek, wat overeenkomt met de benadering van Ahmed. Daarnaast koppelt Unigwe het denken over vrouwen aan migratie. De theoretische uitgangspunten van Ahmed lenen zich daarom zeer goed voor een analyse van het werk van Unigwe, omdat Ahmed zoals gezegd kijkt naar de consequenties van normatieve geluksopvattingen voor vrouwen en voor migranten.

Deze twee aspecten, geluk bij vrouwen en geluk bij migranten, lijken mij een goed vertrekpunt als benadering van de literatuur van Chika Unigwe, omdat geluk, en dan specifiek bij vrouwen, een nieuw uitgangspunt is om migrantenliteratuur te benaderen. Er bestaan al verschillende analyses van migrantenliteratuur, zoals Buikema's narratologische deconstructie van Abdelkader Benali's werk of de analyse van culturele identiteit bij Bouazza van De Graeff en Louwerse. Aan dit onderzoek wil ik mijn onderzoek toevoegen, namelijk het analyseren van de romans van Chika Unigwe vanuit de theorie over geluk van Sarah Ahmed.

De onderzoeksvraag die ik dientengevolge wil gaan beantwoorden is de volgende: Hoe ontmaskert Chika Unigwe in haar romans geluk als ideologie of valse belofte? Bij het antwoorden van deze vraag focus ik me op gender en hybriditeit, omdat dit de twee thema's zijn die in de literatuur naar voren komen en door Unigwe zelf genoemd worden als belangrijk in haar werk.

Mieke Opstaele lijkt in haar recensie van *Nachtdanser*, de derde roman, al een aspect naar voren te halen wat een deel van het antwoord op de hoofdvraag kan zijn. Zij zegt namelijk het volgende:

Alle personages van Unigwe moeten met andere woorden eerst de dood in de ogen kijken om hun levenskracht te vinden. Ze moeten de hel doorkruisen voordat ze de hemel kunnen bereiken. Maar dat de toekomst hemels zal zijn, daar lijkt niemand aan te twijfelen. [...] De hoop maakt hun leven zinvol en de moeite van het vechten waard. (Opstaele, 2011: 131)

Hierin lijkt ze te concluderen dat in alle romans van Unigwe, de personages eerst ongelukkig moet zijn en het ongeluk op zijn diepste punt te ervaren, voordat ze geluk kunnen ervaren en bereiken. Tegelijk stelt ze dat de dromen die de personages koesteren, namelijk de hoop die ze hebben op een beter leven, ervoor zorgt dat de personages blijven vechten voor deze toekomst met geluk.

Om deze stelling aan te nemen of te verwerpen en daarmee mijn hoofdvraag beter te kunnen beantwoorden, zal ik me richten op deze punten – dus hoe geluk wordt bepaald, waar dat vanaf hangt en hoe dit wordt verdeeld – omdat ik denk dat deze stelling een uitgangspunt kan zijn van de kritiek op geluk die Unigwe schetst.

¹ Interview BILL beweegt via: <https://www.youtube.com/watch?v=0mYr3cc2ofI>

Ik zal in hoofdstuk twee het theoretische kader schetsen, waarbij ik de te gebruiken theorie uiteenzet en de te gebruiken termen definieer. Vervolgens zal er een kort intermezzo zijn, waarin ik de keuze voor de te analyseren romans verantwoord en een korte samenvatting van de inhoud van de romans geef. Dit doe ik omdat het werk van Unigwe nog weinig aandacht heeft gehad en in de analysehoofdstukken het plot van de romans toch bekend verondersteld wordt. Hierna zal ik de romans analyseren aan de hand van de overkoepelende thema's van geluk en beloften van geluk die terug te vinden zijn in de theorie. In hoofdstuk drie zal ik materialisme als belofte van geluk analyseren, waarbij ik de tweedeling maak tussen *De Feniks* en *Nachtdanser* enerzijds en *Fata Morgana* anderzijds, omdat materialisme vooral in de laatste een grote rol speelt. Daarna zal ik in hoofdstuk vier liefde als (valse) belofte van geluk analyseren, waarbij de verdeling familie, partner en vriendschap gemaakt wordt. Vervolgens zal in hoofdstuk vijf de verhouding tussen hybriditeit en geluk geanalyseerd worden, om in hoofdstuk zes het toekomstbeeld van geluk te analyseren. Uiteindelijk zal ik in hoofdstuk zeven een conclusie trekken en een antwoord geven op de hoofdvraag.

2. Theoretisch Kader

Om concepten als geluk en de vrouwelijke identiteit te onderzoeken, is het van belang om deze terminologie vanuit de wetenschappelijke theorie af te bakenen en te definiëren. Zoals gezegd ligt de basis van mijn onderzoek bij de theorie over geluk van Sarah Ahmed. Ik zal dan ook eerst de theorie van Ahmeds *The Promise of Happiness* uitleggen. Daarna zal ik begrippen als hybriditeit, macht en focalisatie beschrijven en definiëren.

2.1 De gelukkige huisvrouw

Waar Ahmed in de inleiding uitlegt dat ze een beschrijving zal geven van het gebruik van geluk en hoe geluk gebruikt wordt als drijfveer, wijdt ze hoofdstuk twee voornamelijk aan de vrouw. Haar tweede hoofdstuk heet dan ook *Feminist Killjoys* (Ahmed, 2010: 50-87). Hier gaat ze de discussie aan met het (normatieve) dominante beeld van geluk voor de vrouw, namelijk de gelukkige huisvrouw. Deze beeldvorming van de vrouw als gelukkige huisvrouw komt voort uit een mannelijk denkbeeld. Ahmed pleit er vervolgens voor dat vrouwen mannen niet moeten laten beslissen wat geluk betekent voor vrouwen, maar dat vrouwen voor zichzelf moeten bepalen wat geluk voor hen is.

Wat Ahmed namelijk aanhaalt is de *afhankelijkheid van geluk* en de daarmee gepaard gaande *socialiteit van geluk* (Ahmed, 2010: 56-67). De afhankelijkheid van geluk houdt in dat het geluk van de één afhangt van het geluk van de ander, waarbij het geluk van sommige mensen eerst komt en het geluk van andere mensen als tweede komt. Het geluk van de tweede is dus afhankelijk van het geluk van de eerste: het geluk van de één wordt prominent boven het geluk van de andere tweede gesteld. Hier wordt meteen al een vorm van macht gepresenteerd, degene van wie het geluk op de eerste plaats komt heeft de macht. Dit zal verder uitgelegd worden in 2.3. Voor het feminisme houdt de afhankelijkheid in dat het geluk van de man boven het geluk van de vrouw gesteld wordt, waardoor de vrouw het geluk of het beeld van geluk van de man volgt, in plaats van haar eigen (beeld van) geluk. Het gevolg hiervan is dat de vrouw de spelbreker wordt van mannelijk geluk als ze zelf naar haar eigen geluk streeft, wat daarom ontweken wordt. De socialiteit van geluk is dan het gevolg van de afhankelijkheid van geluk: als iemands geluk namelijk afhankelijk is van het geluk van een ander, omdat het geluk van een ander eerst komt, wordt het geluk van de ander een gedeeld, sociaal object en daarmee een onderhandeling van sociale verwachtingen.

Een van de gevolgen van de afhankelijkheid en de socialiteit van geluk, is dat de persoon wiens geluk op de tweede plek komt bang is om voor het eigen geluk te kiezen, omdat daarmee ongelukkigheid gecreëerd wordt voor degene wiens geluk op de eerste plek komt. De angst voor het veroorzaken van een ongelukkige situatie is de reden dat veel mensen bij wie het geluk gedeeld is en afhangt van iemand anders in een ongelukkige situatie blijven zitten. Feministen kiezen wel voor hun eigen geluk of het geluk van vrouwen in het algemeen, waardoor ze vaak ongelukkigheid brengen bij de mensen om hun heen, bijvoorbeeld hun echtgenoten of familie. Dit is ook de reden dat het hoofdstuk *Feminist Killjoys* heet, want *they kill joy* (Ahmed, 2010: 65-68). Dit nuanceert Ahmed door te zeggen dat feministen plezier weg halen door het simpele feit dat ze geen geluk zien in de dingen die door de meerderheid

als geluk wordt gezien. Die specifieke dingen, zoals familie, heteroseksuele intimiteit of het bestaan als huisvrouw, beloven geluk, maar voor feministen is dit een valse belofte.

Deze belofte van geluk zien we terug in de titel van Ahmeds boek, *The Promise of Happiness*, die naar één van haar belangrijkste punten verwijst. Een aantal prominente vragen die hierbij gesteld kunnen worden zijn: wat is die belofte van geluk en waar hangt dit van af? Wat geluk is wordt bepaald door een meerderheid en door de omgeving, de belofte van dit geluk wordt van jongs af aan voorgehouden en door iedereen gezien. Wanneer dit geluk echter niet overeenkomt met het beeld van geluk van de persoon zelf, is het een valse belofte. Daarnaast wordt de belofte van geluk ook beperkt door de omgeving waarin iemand leeft en de situatie waarin iemand zit, want dit bepaalt het beeld van geluk. Geluk wordt dus niet eerlijk verdeeld over mensen; sommigen lijken meer recht te hebben op hun eigen beeld van geluk en lijken meer recht te hebben op het bepalen van andermans geluk, dan anderen, die deze keuze is ontzegd.

Deze oneerlijkheid, of onrechtvaardigheid, van geluk noemt Ahmed *injustice of happiness*, Ahmed beschrijft dit aan de hand van een passage uit *The Mill on the Floss*, een boek van George Eliot uit 1860. De passage die Ahmed aanhaalt beschrijft Maggie, een donker meisje dat eerst altijd haar hart volgt, tot ze beseft dat het misschien makkelijker is om de wil van anderen zoals haar moeder te volgen. Ahmed typeert dat als volgt: ‘It is as if Maggie has chosen between happiness and life, by giving up life for happiness’ (Ahmed, 2010: 63). Deze *happiness* waar Maggie haar leven voor inruilt is dus niet haar eigen geluk maar het geluk van de mensen om haar heen, gestuurd door de afhankelijkheid en socialiteit van geluk. Daarbij haalt Ahmed de volgende passage uit het boek aan:

“I didn’t finish the book,” said Maggie. “As soon as I came to the blond-haired young girl reading in the park, I shut it up and determined to read no further. I foresaw that that light-complexioned girl would win away all the love from Corinne and make her miserable. I’m determined to read no more books where the blond-haired women carry away all the happiness. I should begin to have a prejudice against them. If you could give me some story, now, where the dark woman triumphs, it would restore the balance.” (Ahmed, 2010: 63)

Ahmed concludeert aan de hand van deze passage dat Maggie er hier achter komt dat huidskleur een vorm van ongelukkigheid kan worden. Haar donkere huidskleur is een aspect dat niet voldoet aan de eisen om gelukkig te zijn. Dit ongelijk ‘verdelen’ van geluk tussen de blanken en de gekleurden, is een vorm van de onrechtvaardigheid van geluk. Op het moment dat Maggie zich uitsprekt tegen deze onrechtvaardigheid, is ze bewust van deze onrechtvaardigheid en zet ze zich van deze onrechtvaardigheid af door te kiezen voor haar eigen geluk. Ze wil zich niet meer aanpassen aan het standaardbeeld van geluk, want geluk zou eerlijk moeten zijn, in plaats van onrechtvaardig. Zelfs als er geluk is bij vrouwen, wordt dit selectief aan vrouwen gegeven, waarbij de donkere vrouwen achtergesteld worden op de blanke vrouwen. Het recht op geluk wordt niet eerlijk verdeeld, niet tussen mannen en vrouwen, niet tussen generaties binnen één familie en niet tussen mensen van verschillende afkomsten en/of huidskleur en daarom is geluk onrechtvaardig.

Om bewust te worden van deze onrechtvaardigheid van geluk, is het nodig dat vrouwen bewust worden van hun positie. ‘Becoming conscious about how much there is to be unhappy about, because of noticing limitations, that’s what causes unhappiness.’ (Ahmed, 2010: 70). Dit houdt in dat je ongelukkig bent met de oorzaken die ongelukkigheid creëren. Het bewust worden van het feit dat je als vrouw ongelukkig bent (als huisvrouw), maakt je niet in één keer een gelukkige vrouw. Bewustwording is noodzakelijk, volgens Ahmed, maar die bewustwording betekent niet dat het daarna ineens goed is. Als voorbeeld neemt ze de film *The Hours*, een adaptatie van het verhaal van *Ms. Dalloway* van Virginia Woolf. Laura, de hoofdpersoon in *The Hours*, kiest voor haar eigen leven en geluk en laat daarbij haar zoon en man achter, waarbij ze ongelukkigheid creëert en er negatief naar haar gekeken wordt. De doorslaggevende reden voor Laura om weg te gaan is het beeld dat haar man heeft van zijn, en indirect haar, geluk:

‘I used to think about bringing her to this house. To a life, pretty much like this. And it was the thought of the happiness, the thought of this woman, the thought of this life, that’s what kept me going. I had an idea about our happiness. [Laura’s man in *The Hours*]’ (Ahmed, 2010: 77)

Laura had in dit beeld van haar man en zijn *happy-family*-idee van geluk kunnen blijven, maar dit is niet háár beeld van geluk en dus vertrekt ze.

Al op pagina 51 geeft Ahmed een verklaring waarin in hoofdlijnen alle punten van de belofte van geluk en het daadwerkelijk hebben van geluk naar voren komen. Deze verklaring houdt in dat wat gepresenteerd wordt als de belofte van geluk, niet altijd het daadwerkelijke geluk is, terwijl dit daadwerkelijke geluk van bovengeschildt belang zou moeten zijn. De belofte van geluk komt niet overeen met de realiteit van geluk. Datgene wat iemand gelukkig zou moeten maken is de belofte van geluk, de belofte van dit gevoel van geluk of het gevoel van geluk met betrekking tot die belofte. Feministen kiezen wel voor daadwerkelijk geluk.

2.2 Migranten en hybriditeit

Zoals hiervoor al aan de orde kwam, bestaat er naast de overkoepelende man-vrouw ongelijkheid een verschil tussen het geluk voor blanke vrouwen en het geluk voor zwarte vrouwen. Waar vrouwen vaak in contrast worden gezet met mannen en daar het onderspit delven, is er een vergelijkbare machtsverhouding bij respectievelijk donker en blank. Het geluk van een donker persoon wordt onderschikt gemaakt aan dat van een blank persoon, waarbij het geluk van de één afhankelijk wordt van de ander. Ahmed verklaart dat dit pas veranderd kan worden als racisme daadwerkelijk gezien wordt: ‘To see racism, you have to un-see the world as you learned to see it, the world that covers unhappiness, by covering over its cause.’ (Ahmed, 2010: 83). Ahmed zegt ook dat het een vorm van racisme is om te zeggen dat er geen racisme bestaat, pas wanneer dat geaccepteerd wordt kan een donker persoon zich verder ontwikkelen en daadwerkelijk voor zijn eigen geluk kiezen. Het bewust worden van de ongelijke verdeling van geluk bij vrouwen en gekleurden, zorgt ervoor dat het erkend wordt en dat er daarna eventueel vooruitgang kan komen.

In het hoofdstuk *Melancholic Migrants* (Ahmed, 2010: 121-159) belicht Ahmed de relatie tussen het geluksdiscours en racisme, waarbij ze zich toespitst op de situatie van migranten.

Geluk is bij migranten problematisch, omdat het beeld van geluk uit de oude cultuur, omgeving en normen en waarden verschilt van het beeld van geluk van de nieuwe cultuur, omgeving en normen en waarden. Deze twee vormen van geluk kunnen in conflict komen binnen één gezin, één persoon of tussen verschillende generaties in een familie. Daarbij hebben migranten vaak ervaringen met geluk en ongelukkigheid op het gebied van bijvoorbeeld discriminatie, een erfenis die ze doorgeven aan hun kinderen, terwijl deze kinderen al in een andere situatie leven en een ander beeld van geluk en ongelukkigheid hebben. Dit leidt tot een conflict ten aanzien van hun ouders die ze – zoals alle kinderen – ook gelukkig willen maken. Bij migranten bestaan er dus verschillende beelden van geluk, wat leidt tot een conflicterende situatie en vaak resulteert in een ongelukkige situatie voor (één van) beide partijen.

Ahmed laat zien dat er binnen een maatschappij, bijvoorbeeld Nederland, een verschil bestaat tussen mensen die al *wel* Nederlanders zijn en mensen die *nog geen* Nederlanders zijn. Het *nog geen* laat zien dat het wel kan komen, de belofte tot Nederlander is er en deze belofte tot Nederlander wordt gelijk gesteld aan de belofte van geluk. Om gelukkig te worden, moet hij/zij Nederlander worden en dat wordt hij/zij alleen door te laten zien dat hij/zij dat waard is (Ahmed, 2010: 133). Dit staat in contrast met een principe waar een land als Nederland voor staat, namelijk dat de Nederlandse cultuur ‘happily diverse, or as being happy with its diversity (Ahmed, 2010: 131)’ is.

Om de problematiek van geluk bij migranten te illustreren, geeft Ahmed een analyse van de film *Bend it like Beckham*, die gaat over een Brits meisje (Jess) uit een Indiaas gezin. Zij wil graag voetballen, wat afgekeurd wordt door haar ouders, omdat ze zich moet voorbereiden op haar toekomst met man en kinderen. Van haar moeder mag Jess dan ook niet meer voetballen, wat ze in het geheim doet: ‘what makes her happy becomes a sign of shame, while her shame becomes an obstacle to happiness’ (Ahmed, 2010: 135). De film eindigt goed, omdat de vader tegen de dochter zegt: ‘I just want you to be happy’. Dit komt overeen met een principe dat Ahmed een paradox van geluk noemt: ‘focusing on how the desire for just happiness appears to give the other a certain freedom and yet directs the other toward what is already agreed to be the cause of happiness.’ (Ahmed, 2010: 133). Jess’ vader is niet gelukkig met de ongelukkigheid van zijn dochter, ook al doet zij wat hij wil om hem gelukkig maken, waardoor Jess uiteindelijk alsnog doet wat haar gelukkig maakt, zodat haar vader gelukkig is. De film laat het pijnpunt bij migranten zien; pas als de vader accepteert dat Jess in de nieuwe Britse maatschappij wel mag voetballen komt het goed, pas na acceptatie van integratie komt er geluk. Het streven naar het eigen geluk lijkt volgens Ahmed vooral te lukken in de tweede generatie migranten.

Een concept dat samenhangt met integreren en het contact tussen verschillende culturen is *hybriditeit*. Deze term komt voor in theorieën van onder andere Homi Bhabha (1994) en Stuart Hall (1992), zij concluderen dat er een conceptuele ruimte, de *derde ruimte*, ontstaat bij een botsing tussen culturen en identiteiten, waarin een nieuwe cultuur en identiteit ontstaat. Deze vernieuwde cultuur en identiteit zijn gemengd en noemen ze een *hybride* cultuur of identiteit, waarbij de botsing niet resulteert in of-of, maar in en-en. De hybriditeit die ontstaat, is een vermenging, het naast elkaar bestaan en het aan elkaar aanpassen van twee of meer culturen en identiteiten. Naast deze hybriditeit die ontstaat bij het daadwerkelijke mengen van twee culturen, kan een hybride identiteit ook ontstaan binnen één cultuur: ‘All forms of

culture are continually in a process of hybridity.’ (Bhabba, 1994: 38-39). Deze vorm van hybriditeit noem ik *culturele hybriditeit*.

Culturele hybriditeit kan ontstaan doordat er verschillende stromingen en verschillende individuen zijn binnen één cultuur, waarbij verschillende stromingen en individuen verschillende opvattingen kunnen hebben over bepaalde concepten. Deze verschillende opvattingen kunnen zich evenals verschillende culturen vermengen, aan elkaar aanpassen of naast elkaar bestaan. In principe is er bij hybriditeit altijd een botsing tussen verschillende opvattingen, maar deze zijn waarschijnlijker tussen twee of meer verschillende culturen dan binnen één cultuur. Toch bestaan beide varianten van hybriditeit. Wanneer er dus een botsing, vermenging of aanpassing ontstaat of bestaat, is er een vorm van hybriditeit dan wel culturele hybriditeit aanwezig. Deze botsing, vermenging of aanpassing is aannemelijk bij migranten, omdat zij in een situatie terecht komen waar verschillende culturen samenkomen.

Ahmed noemt haar hoofdstuk *melancholic migrants*, omdat migranten melancholisch zijn, maar dat van de dominante cultuur niet mogen zijn. Dit houdt in dat ze rouwen om iets wat ze missen, alleen kan dit ‘iets’ niet daadwerkelijk benoemd worden. Ahmed zegt dat melancholie bij migranten is als ‘having “lost something”, and as failing to let go of what has been lost’ (Ahmed, 2010: 141). Bij de melancholie van migranten is racisme leidend, door racisme ontstaat een situatie waarin het voor migranten onmogelijk is om het juiste geluk te kiezen, omdat er met ieder geluk ongelukkigheid samenhangt. Dit wordt vergroot doordat de overheid zich bemoeit met het beeld van geluk dat in hun maatschappij moet gelden. Zo wordt de boerka gezien als iets wat tegen het beeld van geluk ingaat, waardoor het ongelukkigheid in de samenleving brengt, terwijl de boerka voor iemand anders geluk kan brengen. Geluk wordt gezocht binnen deze tegenstrijdigheid en is ook hier een vorm van onderhandeling.

Concluderend kan worden gezegd dat geluk, de belofte van geluk en het streven en zoeken naar geluk fungeren als sociale controle en als middel waarmee mensen in de richting van specifieke keuzes, levensstijlen en/of waarheden worden gestuurd. Hoe dit in de romans is en hoe in de romans macht ten opzichte van gender en etniciteit wordt verbeeld, analyseer ik door te kijken naar welke keuzes er gemaakt willen worden, welke keuzes daadwerkelijk gemaakt worden, van waaruit deze keuzes gemotiveerd worden en wat en voor wie de consequenties daarvan zijn, zodat ik de belangrijkste aspecten van Ahmed aan bod laat komen: de afhankelijkheid van geluk, de socialiteit van geluk, de paradox van geluk, de onrechtvaardigheid van geluk en de belofte van geluk.

Zelf geeft Ahmed de volgende conclusie: ‘Happiness can be what we want, a way of getting what we want, and a sign that we have got what we want. If we are happy, then we are well; or we have done well.’ (Ahmed, 2010: 199). Geluk is een opgelegd beeld dat nagestreefd wordt, enerzijds omdat we dat zelf willen, anderzijds omdat iemand anders dat wil en dat dat geluk brengt. Dit opgelegde beeld is een gevolg van de machtsverhoudingen in de wereld.

2.3 Macht

De macht in de wereld ligt vooral bij de heersers van de maatschappij en de samenleving, dit zijn degenen die bepalen wat er gewenst wordt en wat niet gewenst is in de samenleving. In *Literatuur in de wereld* beschrijven Franssen en Besser hoe macht en literatuur zich tot elkaar verhouden, waarbij de tweedeling ‘ideologie’ en ‘discours’ gemaakt wordt (2013: 166-193).

Onder andere Marx en Engels staan voor de relatie tussen literatuur en macht als een ideologie. De ideologie ontnemt volgens hen het zicht op de werkelijkheid over de politieke en maatschappelijke verhoudingen, er bestaat een ideologische illusie die verhoudingen in de wereld in stand houden. Deze ideologische verhoudingen worden door de machthebbers gepresenteerd als de waarheid en wordt daarom door de samenleving aangenomen als de waarheid. Literatuur kan enerzijds deze ideologie volgen en de maatschappelijke machtsverhoudingen in stand houden, en anderzijds kan de literatuur zich losmaken van deze ideologische machtsverhoudingen en ze zelfs proberen aan te passen.

De tweede manier om de verhouding tussen literatuur en macht te benaderen is die van Foucault, hij stelt dat de relatie tussen kennis en macht zich tot elkaar verhoudt in een discours. Dit discours omschrijft hij als ‘een wijze van omgaan met onderwerpen, concepten, uitspraken en opvattingen’ (Franssen & Besser, 2013: 176). Het discours bepaalt; wat wel of niet gezegd of gedaan kan worden, wat waar is of niet waar, wie er wel iets mag zeggen en wie niet, en onderscheid zich van andere discoursen door te werken binnen één domein zoals de literatuur. Door het discours te analyseren, kan men zien hoe kennis en macht elkaar beïnvloeden en met die kennis de opgelegde waarheid. Degene die binnen het discours werkt, heeft de macht over de waarheid en daarmee de sociale en economische waarheden. Ook bij deze vorm van analyseren van macht, waarheden en literatuur bestaat de tweedeling tussen enerzijds het volgen van het discours en de macht en anderzijds het tegenwerken van het discours en de macht en daarmee de opgelegde waarheid.

Wat voor beide manieren van de verhouding tussen literatuur en macht geldt, is dat er een onderscheid wordt gemaakt tussen de opgelegde waarheid en de daadwerkelijke waarheid, waarbij de opgelegde waarheid opgelegd wordt door de op dat moment geldende machten. Er is daarmee ook een onderscheid tussen beeld en realiteit, of misschien nog specifieker: illusie en realiteit. Deze illusie wordt gevoed door macht en de realiteit is wat er daadwerkelijk gebeurt. Ook Ahmed benoemt het verschil tussen illusie en realiteit, alleen dan op het niveau van geluk. Er is een onderscheid tussen de illusie van geluk en de realiteit van geluk, het droombeeld van geluk brengt niet altijd daadwerkelijk geluk. Dit verschil bij geluk wordt ook gemaakt door macht en moet dus niet vergeten worden bij een analyse naar geluk; het onderscheid tussen de belofte en de valse belofte van geluk.

2.4 Focalisatie en representatie

Geluk is dus afhankelijk van conditionele en sociale relaties gevormd door macht en dromen. In de romans van Unigwe wil ik de koppeling tussen deze conditionele en sociale relaties en gender, migratie en seksualiteit onderzoeken. Om deze relaties goed te kunnen zien, gebruik ik de representatie-analyse van Maaïke Meijer. Zij zegt dat als representaties goed geanalyseerd worden, we als lezer en onderzoeker niet alleen moeten en kunnen kijken naar wat er wel gezegd wordt in de tekst, maar ook naar wat er niet wordt gezegd (Meijer, 2005: 66, 76-78). *Focalisatie* is hierbij een belangrijk verhaalanalytisch aspect in de interpretatie van representaties. Focalisatie geeft namelijk aan door wie er waargenomen wordt, waarbij de focalisator de interpretatie en de mening geeft. Deze mening is misschien de waarheid van en voor de focalisator, maar hoeft geen algemeen geldende waarheid te zijn. Een focalisator is bovendien niet hetzelfde als een verteller, de verteller hoeft namelijk niet degene te zijn die waarneemt; een verteller kan ook vertellen wat een ander waarneemt, deze ander, vaak één

van de personages in een roman, is op dat moment de focalisator. Door tegen deze focalisatie in te kijken, door de deconstructieve leeshouding aan te nemen, verzet je je tegen de sturende mechanismen in de tekst en kun je een betekenis en representatie zien die niet letterlijk in de tekst voorkomt. Hierdoor wordt de representatie geneutraliseerd.

Voor het feminisme houdt deze deconstructie in dat beelden die veelal vanuit een mannelijk oogpunt worden bekeken of beschreven, vanuit een neutraal oogpunt kunnen worden bekeken. Het verhaal zelf hoeft hierdoor niet te veranderen, er wordt alleen een extra interpretatie toegeschreven aan degene die niet focaliseert, maar wel meemaakt. Door deze vrouwelijke of neutralere interpretatie kan men een ander en vaak breder beeld krijgen van datgene dat geschetst wordt. Er wordt gekeken naar wie iets als natuurlijk presenteert, wat er als natuurlijk gepresenteerd wordt en hoe dit zich tot elkaar verhoudt.

Meijer gebruikt deze leesstrategie ook voor de zwart-wit verhoudingen die naar voren komen in romans, waarbij er een interpretatie aan de zwarte, niet focaliserende personages wordt toegeschreven. Daarnaast is een deconstructie van belang om de gekleurde personages opnieuw te bekijken, zonder door de ogen van de focalisator te kijken. Meijer illustreert dit aan de hand van verschillende voorbeelden, bijvoorbeeld een passage uit Haasses *Heren van de thee*: ‘Loome, zwijgzame langzame Mohammedanen! Traag van gedachten, van woorden, van daden. Primitieve wijzen, die hun wijsheid nauwelijks wisten... Ernstige kinderen, wier plotselinge onbeerschtheid, hun onvolgroeidheid verraadde.’ (Meijer, 2005: 130). Deze typering maakt van Indische inheemse werknemers primitieve kinderen, terwijl het ook gewoon mensen zijn, alleen dan mogen ze slechts hetzelfde werk doen en spreken ze een ander taal. Gekleurden worden dus tot kinderen gemaakt, maar nog erger, ook tot dieren. Het is dus de taak aan de analist om deze passages deconstructief te benaderen en de waarnemingen van de focalisator te neutraliseren.

Vanuit de theorie van Meijer gebruik ik de focalisatie in mijn analyse om het beeld van en denken over geluk in een neutraler en breder perspectief te zien. Waar Meijer normaliter gebruikt wordt om iets te ontmaskeren – een achterdochtige leeshouding zoals ze dat bedoelde – gebruik ik haar theorie om met de tekst mee te lezen. Dit omdat Unigwe, als donkere, gemigreerde vrouw, realistische romans heeft geschreven, waarin de donkere vrouw waarschijnlijk al een neutrale positie bekleedt.

Intermezzo

Chika Unigwe heeft een literair oeuvre bestaande uit twee versbundels, vele korte verhalen en vier grote romans: *De Feniks* (2005), *Fata Morgana* (2007), *Nachtdanser* (2011) en *De Zwarte Messias* (2013). De eerste twee romans gaan over Nigeriaanse vrouwen die in België terechtkomen, de derde roman gaat over een jonge vrouw in Nigeria zelf en de vierde roman is gebaseerd op een waargebeurd verhaal over een slaaf die in opstand komt en tegen de slavernij gaat vechten. Deze laatste roman gaat over een mannelijk personage, waardoor ik deze roman buiten mijn analyse houd. Dit wil niet zeggen dat deze roman voor onderzoek niet relevant zou zijn of niet uitnodigt tot een onderzoek naar de in fictie verbeelde relatie tussen geluk en migratie, dit kan namelijk juist bij de situatie van het slaaf-zijn interessant zijn en tot opvallende resultaten leiden. Het ontbreken echter van een duidelijk vrouwelijk hoofdpersonage is voor mij de afweging geweest om deze roman te laten voor wat het is en me te richten op de andere drie romans, zodat ik duidelijk de focus kan leggen op geluk bij de (gemigreerde) vrouwelijke personages.

Wanneer ik in mijn analyses verwijs naar paginanummers, verwijs ik naar de roman die in dat jaar is uitgekomen. 2005 verwijst naar *De Feniks*, 2007 verwijst naar *Fata Morgana* en 2011 verwijst naar *Nachtdanser*, in de edities die in de bibliografie zijn opgenomen. In dit intermezzo beschrijf ik kort ook de structuuraspecten zoals tijd, ruimte en motieven als dit opvallend en van belang is. Tevens zal ik de focalisatie en het perspectief noemen, zodat dit bekend is. Tijdens de daadwerkelijke analyse zal ik hier minder tot geen aandacht aan besteden, omdat de romans als teksten realistisch zijn en Ahmed binnen realistische teksten werkt, omdat haar theorie in de praktijk en werkelijkheid tot uiting komt. Omdat dus de romans realistisch geschreven zijn, werk ik binnen dit realisme en weid ik niet verder uit over de intertekstualiteit, structuuraspecten enzovoorts.

De Feniks

De eerste roman die Unigwe publiceert, bij Meulenhoff/Manteau, is *De Feniks* in 2005. Deze roman gaat over een jonge, Nigeriaanse vrouw, Oge, die met haar Belgische man Gunter naar België is verhuisd. Ze heeft Gunter ontmoet in Nigeria, waar hij aan het werk was, tijdens het uitgaan. Het verhaal begint met Oge die in de trein van Turnhout naar Leuven zit op weg naar het ziekenhuis, waar ze een afspraak heeft met de specialist in borstkanker. Eerder is vastgesteld dat Oge aan borstkanker lijdt, maar ze lijkt het niet te accepteren. Zo heeft ze bijvoorbeeld nog aan niemand verteld dat ze borstkanker heeft. Tegenover Oge in de trein zit een vrouw die de hele tijd vragen stelt over haar afkomst en cliché-vragen stelt de verschillen tussen Afrika en België, hierdoor dwalen Oges gedachten af en horen we Oges herinneringen en geschiedenis.

Hier kom je te weten hoe Oge en haar man Gunter elkaar ontmoet hebben, dat het huwelijk dat eerst zo goed was nu wankel is. Daarbij wordt verteld dat Oges beste vriendin, Angel, overleed aan aids door haar losbandige seksleven, en werd gecremeerd, wat absoluut onacceptabel is in Nigeria. Vervolgens lees je dat Oge gaat winkelen nadat ze heeft gehoord dat ze borstkanker heeft, om een sinterklaascadeautje te kopen voor haar zoontje Jordi. Eenmaal thuis probeert ze dit cadeautje krampachtig te verstoppen voor Gunter, die het toch ontdekt.

Op dat moment wordt duidelijk dat Jordi een jaar eerder al overleden is na een trampolineongeluk op school, Oge leeft in ontkenning. Het niet accepteren van de dood van Jordi door Oge is ook de reden waardoor het huwelijk van Gunter en Oge wankel is geworden. Oge ontmoet in de stad een andere Nigeriaanse vrouw die haar kennis laat maken met een zwarte kerk, eentje die niet zo stijf is als normale Belgische kerken, maar waar er uitbundig gezongen en gedanst wordt. Hier laat de priester haar opnieuw geloven dat Jordi kan terugkeren uit de dood en dat hij op dit moment alleen maar slaapt, vanaf dit moment ziet Oge Jordi overal in terug. Gunter ziet het huwelijk niet meer zitten door de vreemde houding van Oge, maar hij krijgt hoop als hij een brief krijgt van Oges vader dat hij de moeder van Oge, Regina, naar België stuurt, omdat ze niet veilig is in Nigeria. Regina heeft meegedaan met een staking en met een demonstratie, waarbij ze opgepakt is en gevangengehouden. Als Regina in België komt vraagt ze aan Oge van wie de kinderkleding is en als Oge antwoordt dat ze van Jordi zijn, laat Regina Oge inzien dat Jordi echt overleden is. In de nacht die hierop volgt komen Oge en Gunter weer dichterbij elkaar, waarna Oge de dag erna met de trein naar Leuven vertrekt om naar de borstkankerdocter te gaan. Het einde is dus open, maar wel hoopvol.

De structuur van de roman zorgt voor een bepaalde kijk op de roman, omdat we eerst niet weten dat Jordi overleden is, lijkt het kopen van sinterklaascadeautjes normaal. Wanneer echter blijkt dat Jordi niet meer leeft en dat Oge absoluut geen betrouwbare verteller is, krijgen eerder gelezen gebeurtenissen een andere positie binnen de tekst. Waar Oge eerst als hoofdpersonage het vertrouwen krijgt, wordt dat hierdoor weggenomen en krijgen we ook meer begrip voor bijvoorbeeld Gunter. Dit begrip wordt versterkt wanneer we een hoofdstuk vanuit hem te lezen krijgen. Tegelijk werkt de opzet van de roman mee aan het medelijden voor Oge en het voelen van haar geluk en ongeluk.

De vrouwelijke personages die ik in deze roman ga analyseren zijn Oge en haar moeder Regina. Over Oge is meer verteld, maar ook haar moeder komt duidelijk naar voren. Wat interessant is aan deze roman, is dat het eerste en laatste hoofdstuk geschreven zijn vanuit een ik-perspectief, bijna alle hoofdstukken daartussen zijn geschreven vanuit een jij-perspectief, iemand spreekt Oge aan, waarvan niet bekend wordt wie degene is die aanspreekt, maar wat eventueel Oge zelf kan zijn. Hoofdstuk 9 is hierin bijzonder, dit is grotendeels een brief, geschreven door de vader van Oge, maar afgewisseld door toegevoegd commentaar van de moeder van Oge. Hiernaast wordt hoofdstuk 10 geschreven vanuit een hij-perspectief, waarbij de hij Gunter is.

Fata Morgana

De tweede roman van Chika Unigwe is *Fata Morgana*, gepubliceerd in 2007 bij de Bezige Bij en later vertaald en uitgegeven in onder andere Engeland, Cuba en Italië. Deze roman beschrijft het leven van vier Afrikaanse prostitués in Antwerpen, waarvan Sisi dood op straat wordt gevonden. Na deze moord, trekken de drie vrouwen die overblijven in het huis waar ze met zijn vieren woonden naar elkaar toe en vertellen elkaar hun verleden. Zo blijkt Efe een zontje, L.I., te hebben in Afrika, van een rijke, getrouwde man die zijn kind niet erkent. Hierdoor zit Efe in de geldproblemen, omdat ze haar zoon moet verzorgen. Om een goede toekomst voor haar zoon te garanderen is ze naar Europa gestuurd door Dele, voor wie ze eerst schoonmaakwerk deed, om geld te verdienen in de prostitutie. Haar zus Rita zorgt voor

L.I. en zal de plek van moeder dertien jaar lang innemen, zodat L.I. Efe niet meer als moeder herkent.

Vervolgens leren we het verhaal van Ama kennen, die opgroeide in een christelijk gezin met een liefhebbende moeder en een strenggelovige vader. Deze vader echter verkracht Ama vanaf het moment dat ze acht is geworden nacht na nacht, tot ze ongesteld wordt op haar elfde. Als ze dertien is en ruzie krijgt, schreeuwt ze tegen haar moeder en vader dat haar vader haar verkracht, wat ontkend wordt en waarna Ama het huis uitgezet wordt met de boodschap dat het haar vader niet is. Ze wordt naar Lagos gestuurd, naar Mama Eko, de nicht van Ama's moeder die een eethuis runt. Bij Mama Eko komt ze tot rust en werkt ze mee in het eethuis. Hier ziet ze hoe vrouwen rijk kunnen zijn en wat voor leven je dan kan leiden, ook ontmoet ze hier vaste klant Dele. Dele biedt haar een baan in het buitenland aan, beter betaald dan het werk in het eethuis. Dele maakt Ama duidelijk dat het om prostitutie gaat, en omdat Ama zo graag zelf een eethuis wil en meer geld wil verdienen, besluit ze het te doen.

Als derde vertelt Joyce, die eigenlijk Alek heet, haar verhaal, zij is als enige niet afkomstig uit Nigeria, maar geboren in Soedan. Hier leeft zij gelukkig met haar ouders en broertje, totdat ze moeten vluchten voor de rebellen. Op de dag dat ze willen vertrekken, komen de rebellen alsnog. Zij vermoorden haar ouders en broertje en Alek zelf wordt meermaals verkracht. Met de andere overlevenden van haar dorp vertrekt ze naar het vluchtelingenkamp, waar ze een eigen tent krijgt. Na een aantal maanden wordt ze verliefd op één van de vredessoldaten die in het vluchtelingenkamp rondlopen, de Nigeriaanse Polycarp. Hij wordt ook verliefd op haar en als hij zeven maanden later naar Lagos wordt overgeplaatst neemt hij Alek mee. In Lagos richten ze samen een appartementje in en lijkt alles goed te gaan. Tot Polycarp bij zijn ouders op bezoek gaat en de tweede keer zijn moeder meebrengt. Zijn ouders keuren een 'buitenlands' meisje af, waardoor Alek geen huwelijkskandidaat is en weg moet. Polycarp weet iemand die haar naar Europa kan brengen voor werk als nanny. Die iemand is Dele, en in plaats van te werken als nanny belandt Alek in de prostitutie met als enige pluspunt dat Polycarp de schuld van de reis aan Dele aflost, waardoor Alek al haar geld zelf mag houden.

Tussen deze verhalen door leren we ook het verhaal van Sisi kennen. Een meisje dat in principe een normaal Afrikaans leven leidde, bij haar vriend woonde die een baan had en daarmee een flatje kon huren en haar kon onderhouden. Maar Sisi had vanaf haar geboorte gehoord dat ze speciaal was, dat er voor haar een nieuwe toekomst was weggelegd. Daarom besluit ze, als ze bij de kapper zit en Dele daar ontmoet, voor hem te gaan werken in Europa. Ze kiest op dat moment bewust voor de prostitutie, waarbij ze geld verdient met haar lichaam, omdat werk vinden ondanks dat ze hoog opgeleid is niet lukt.

Eenmaal in België valt het werk tegen, ze vindt de prostitutie vies en ze merkt dat ze nooit genoeg geld bij elkaar kan sprokkelen om en zichzelf af te lossen en te sparen voor een betere toekomst. Als ze verliefd wordt op Luc, een Belg, en hij haar een uitgang biedt door haar bij hem thuis een plek aan te bieden, neemt ze deze kans gretig aan. Het eindigt in een tragisch einde, waarbij één van de mannetjes van Dele haar in het huis van Luc opzoekt en haar vermoordt.

Het perspectief in *Fata Morgana* is ook wisselend, een algemene verteller bij de stukjes dat de vrouwen met zijn vieren samen zijn en een zij-perspectief gefocust op één van de vier tijdens het vertellen van hun verhalen, waarbij zijzelf ook af en toe focaliseren. De vrouwelijke personages die ik zal analyseren zijn Sisi, Efe, Ama en Alek/Joyce.

Door de structuur, waar Sisi in het begin al bij Luc is en vermoord wordt gevonden, krijgt het verhaal van Sisi, waarin ze hoopt op een beter leven en de keuzes maakt om naar België en naar Luc te vertrekken, iets wrangs. Als lezer weet je namelijk al dat het fout gaat. Door deze structuur vel je als lezer sneller een oordeel over Sisi, want als ze thuis was gebleven bij Peter was er niks gebeurd, leefde ze nog en was ze vast op een zekere manier ook gelukkig geweest. Ook de verhalen die de andere dames vertellen komen in een ander perspectief te staan door de structuur, bij hen is het ook al duidelijk dat ze in de prostitutie terecht komen en daar niet per se gelukkiger zijn. Hier werkt de structuur, net als bij *De Feniks*, de betekenis van het verhaal te versterken.

Nachtdanser

De derde roman van Chika Unigwe is *Nachtdanser* uit 2011, ook uitgegeven bij de Bezige Bij. *Nachtdanser* vertelt het verhaal van een jonge vrouw in Nigeria, Adamma genaamd en afgekort tot Mma, die is opgevoed door alleen haar moeder, Ezi. Haar moeder vertrok bij haar vader toen Mma pas net geboren was en onderhoudt haar dochter en zichzelf door met rijke mannen te slapen en huizen te verhuren. De Nigeriaanse samenleving maakt moeder en dochter belachelijk en vindt het schandalig dat Ezi bij haar man is weggegaan. Ezi heeft tegen Mma altijd gezwegen over haar verleden, Mma weet dus niets van haar afkomst en de redenen waarom haar moeder is weggegaan, maar ze vervloekt haar moeder er wel om. Wanneer haar moeder overlijdt besluit ze ondanks de afkeer tegen haar moeder te onderzoeken waar ze vandaan komt, dit doet ze door de memoires van haar moeder te lezen en door verhalen te horen van de beste vriendin van haar moeder, Madam Gold. Hierdoor komt ze bij de familie van haar moeder terecht, die haar accepteren als familie, en uiteindelijk bij haar vader. Op het moment dat ze haar vader leert kennen verandert het perspectief en wordt het verhaal van Rapu verteld; een meisje dat van het platteland komt en als huismeid gaat werken in een rijk gezin, bij Ezi en haar man Mike.

Rapu leert Ezi kennen als een chagrijnige vrouw, die niks doet in het huishouden en geen kinderen kan baren, hiertegenover werkt Rapu in huis heel goed en werkt ze zich te pletter. De man van Ezi, Mike, belandt uiteindelijk bij Rapu in bed. Na vele jaren wordt Ezi zwanger en baart ze een dochter, wat ze echter niet weet is dat Rapu tegelijkertijd zwanger is en niet veel later baart ook zij een kind, een jongen. Rapu klopt aan bij Mike en laat zien dat ze hem zoon heeft gebaard, waardoor Rapu binnen wordt gelaten als ‘bijvrouw’, want een zoon is meer waard dan een dochter. Ezi kan echter niet over het verraad van haar man heenkomen en besluit te vertrekken. Als de twee verhalen bij elkaar komen en Mma bij haar vader op bezoek gaat, belandt ze middenin het gezin van Rapu, die ook nog een tweeling heeft gekregen. Rapu doet haar best om de ‘indringer’ in haar gezin ongewenst te doen voelen door extreem aardig te doen, wat Mma merkt. Ze kan echter niet naar huis omdat er oorlog is ontstaan in de stad van haar vader. Na een aantal dagen verklaart haar vader dat hij moest kiezen tussen Mma en Ezi of zijn zoon en dat die keuze toch makkelijk is, namelijk een zoon. Mma vertrekt in woede, maar accepteert wel dat ze een kind van haar moeder is en ze kan vanaf dat moment voor het eerst van haar moeder houden.

Het perspectief in deze roman is dus wederom wisselend, eerst vanuit Mma, de memoires vanuit Ezi en het tweede deel vanuit Rapu, waarin later weer wordt geschakeld naar Mma.

Door dit wisselende perspectief kom je meer van de gevoelens van alle personages te weten. De vrouwelijke personages uit *Nachtdanser* die ik wil analyseren zijn Mma, Ezi en Rapu.

Ook hier werkt de structuur mee voor de interpretatie, eerst leer je het verhaal van Mma kennen en lijkt Ezi heel negatief. Wanneer we echter het verhaal van Ezi leren kennen, kunnen we Ezi's rol in het eerdere stuk van Mma neutraler interpreteren. In zekere zin wordt de lezer hier ook voor de gek gehouden, zij het dat Mma zelf hier ook niet beter weet.

3. Materialisme als belofte van geluk

In alle drie de romans komt, in meer of mindere mate, materialisme als belofte van geluk naar voren: bezit zou geluk brengen. Vooral in *Fata Morgana* is dit een thema dat keer op keer terugkeert, geld wordt hier bijna gelijk gesteld aan geluk, maar ook in *De Feniks* en *Nachtdanser* komt materialisme en geld naar voren als een belofte van geluk. Ik zal eerst het materialisme als belofte van geluk in *De Feniks* en in *Nachtdanser* bespreken, waarna ik het materialisme als belofte van geluk in *Fata Morgana* analyseer. Hierbij zal ik kijken naar hoe deze belofte van geluk de keuzes van de vrouwen beïnvloedt: welke keuzes willen de vrouwen maken, welke keuzes maken ze, van waaruit worden deze keuzes gemotiveerd en voor wie en wat zijn de consequenties van deze keuzes?

3.1 Materialisme in *De Feniks* en *Nachtdanser*

Oge wordt in *De Feniks* vooral beschreven als een heel ongelukkige vrouw en het materialisme lijkt vooral een toevlucht te zijn op het moment dat ze zich heel erg ongelukkig voelt. Het kopen van bijvoorbeeld schoenen zorgt ervoor dat ze zich even gelukkig voelt (2005: 117). Dit kopen-maakt-gelukkig is een idee dat wordt gevoed door de kapitalistische maatschappij. Deze maatschappij dwingt, door middel van de macht die het heeft, bepaalde ideeën van geluk af. Iemand die ongelukkig is wordt door deze zelfde maatschappij gedwongen geluk te ervaren via deze ideeën, terwijl dit niet echt geluk is of brengt: ondanks dat Oge het opgelegde idee van consumentisme als geluk volgt, blijft ze ongelukkig. Unigwe lijkt hiermee kritiek te geven op dit beeld van de maatschappij, door te impliceren dat dit niet alleen voor Oge zo is, maar voor iedereen in de samenleving. Daarnaast moeten de ideeën van geluk van de maatschappij garant staan voor het ontbreken van ongeluk in de samenleving; men mag niet ongelukkig zijn en materialisme en consumentisme helpen hierbij.

Het materialisme in *Nachtdanser* krijgt vooral vorm bij Ezi, die op welke manier dan ook geld wil verdienen voor een beter leven voor haar dochter. Dit houdt in dat ze als escortdame de kost gaat verdienen en daarmee meerdere huizen kan kopen, waardoor ze middels onderhuur weer meer verdient. Het geld dat ze verdient is voor haar zo belangrijk dat ze niet ziet wat de negatieve effecten hiervan op haar dochter zijn, voor wie ze het in eerste instantie wil verdienen. Geld zal ervoor zorgen dat beide vrouwen een goed leven kunnen leven, wat prioriteit boven alles heeft.

Dat geld een belangrijke rol speelt wordt ook duidelijk op het moment dat Mma haar vader voor het eerst ontmoet en Rapu alleen maar kan denken aan het feit dat Mikes erfenis bij haar kinderen moet blijven en niet naar Mma moet gaan.

Ze komt straks mijn huis binnen en ik zal mijn huis beschermen met alles wat ik heb. Ik ben niet voor niets zover gekomen. Het klopt niet. Ik laat niet gebeuren dat Mike de helft van wat mijn kinderen toekomst aan die Mma geeft. (2011: 242) Rapu was er nu aangewend de vrouw des huizes te zijn, gewend aan de gedachte dat alles voor haar kinderen was. Geen denken aan dat ze zou toestaan dat daar nu verandering in kwam. (2011: 245)

Door deze beslissing beschermt ze dus het geld en het bezit van Mike, zodat dit bij haar kinderen terecht zal komen. Enerzijds komt dit voort uit het beeld van materialisme als geluk en anderzijds is dit gemotiveerd vanuit liefde als geluk, want Rapu wil geluk voor haar kinderen, degenen die ze lief heeft. Materialisme wordt hier dus naast liefde als belofte van geluk gezet.

Dat Rapu gefocust is op materialisme en denkt dat dit geluk brengt zien we ook al eerder, op het moment dat ze voor het eerst in het huis van Ezi en Mike komt als dienstmeisje. Dit is voor haar de eerste keer dat ze in de stad is en ze is vol verbazing over de schoonheid van het huis waar ze gaat wonen, dat al haar fantasieën overtreft.

Het huis waarvoor ze waren gestopt was magisch. Groter dan de andere huizen in de omgeving, groter dan de katholieke kathedraal in Lokpanta die was gebouwd met subsidie van de Europeanen. Dit huis was groot genoeg om een heel dorp te huisvesten en groter en mooier dan Rapu ooit had durven dromen. [...] Dit kon toch niet haar nieuwe thuis zijn? Dit huis overtrof echt alle dromen die ze had gehad over de stad. Toch zou ze hier voortaan wonen. Even sidderde ze van opwinding. (2011: 166-167)

De siddering van opwinding representeert het gevoel van geluk dat Rapu ervaart bij het zien van het huis. In haar dorpje is zelfs de kathedraal kleiner, terwijl dat het grootste is wat ze ooit gezien heeft. Ook technologieën, zoals een wc, zijn voor haar onbekend en nieuw en geven haar gevoelens van geluk. Met dit geluksgevoel bij een wc en bijvoorbeeld het uit-en-aan doen van een lichtknopje, laat Unigwe het verschil zien tussen wat westerlingen en rijke Nigerianen normaal vinden, en wat voor heel veel mensen niet normaal is. Door de rijkdom en de luxegoederen die in het huis zijn, is Rapu al snel gewend.

Ze begon zich al thuis te voelen. [...] Ze was nu een stadsmeisje, en dit was wat iedereen in haar familie haar toewenste. Ze wilde er een succes van maken. [...] Al in haar eerste week paradeerde Rapu door het huis alsof het van haar was. (2011: 170, 172)

De moderne technologie brengt Rapu geluk op een materialistische en kapitalistische manier, dit is geen echt, groot geluk, maar geluk zoals het door de samenleving wordt voorgehouden. Dingen geven meer of tenminste net zo veel geluk als ervaringen of mensen.

Naast deze materialistische beelden van geluk, is er voor Rapu nog iets wat heel belangrijk is voor haar beeldvorming van geluk: haar lichaam. Waar ze eerst een platte bonenstaak is, krijgt ze later vrouwelijke rondingen, waar ze gelukkig van wordt. Daarnaast streeft ze naar het hebben van een ronde buik en armen en benen, dit komt misschien wel voort uit het idee dat alleen arme mensen dun zijn en rijke mensen dus goed gevormd. Omdat ze graag rijk wil zijn, is een 'rijk lichaam' belangrijk en geeft dat dus geluk. Dit komt wederom voort uit de gedachte dat geld geluk zal brengen.

Dit verschil in arm en rijk en de verwachtingen van geluk die hiermee gepaard gaan, is de onrechtvaardigheid van geluk. De samenleving is gebaseerd op het idee dat rijke mensen meer geluk hebben door vermogen en materialisme, dan arme mensen die dit niet hebben. Deze weerspiegeling van de onrechtvaardigheid van geluk, vormt ook weer de basis van de samenleving gebaseerd op materialistische lusten en gelukvorming. Doordat Unigwe dit

presenteert, kan het zijn dat ze wil laten zien dat dit fout is, ze geeft dus kritiek op dit beeld van geluk.

3.2 Materialisme in *Fata Morgana*

Waar geld en het daarbij horende consumentisme en materialisme een vrij kleine rol speelt in *De Feniks* en *Nachtdanser*, worden in *Fata Morgana* bijna alle keuzes gemotiveerd vanuit de behoefte aan geld en dan vooral met de focus op het geluk dat geld belooft. Het materialisme als belofte van geluk speelt dus een grote rol in *Fata Morgana*, zo erg dat geld gelijk getrokken wordt met geluk. Dit wordt letterlijk gezegd door Sisi aan het eind van de roman:

Hoe gemakkelijk het was om vijfhonderd euro uit te geven. Hoeveel dingen een mens daar niet voor kon kopen. Hoe je geluk soms kon kopen. Degene die ooit beweerde dat geld niet gelukkig maakt, heeft nooit de opluchting ervaren die je hebt als je geld kunt uitgeven aan wat je maar wilt. (2007: 306)

Het zelf mogen beslissen over geld, waar het heengaat en wat je ervan koopt, vormt een belofte van geluk voor Sisi: de beslissingen die ze ermee kan maken zonder afhankelijk te zijn van iemand anders en het eerlijk kunnen uitgeven van het eigen geld zorgt voor het geluk. Geld wordt gelijkgesteld aan geluk.

3.2.1 Efe, Ama en Joyce

Geld als geluk wordt niet alleen benoemd in België, maar ook al eerder en misschien juist wel als de vrouwen nog in Nigeria wonen. Vooral het hebben van luxegoederen belooft geluk en aanzien. Zo gaat Efe met Titus naar bed voor geld:

Hij propte een knisperend nieuw briefje van honderd naira in haar verlegen vuist toen hij haar thuis afzette. Dat laatste overtuigde haar. Het was niet alleen het geld, maar ook het geknisper van het biljet en de nog duidelijke aanwezige geur van de Centrale Bank. En ook het feit dat hij het uit een enorme bundel met soortgelijke briefjes had getrokken. (2007: 59-60)

Het geld en de gedachte wat ze met dat geld kan, zorgt ervoor dat ze de keuze maakt om Titus' maîtresse te worden. Geld als geluk is de motivatie, waarbij ze niet alleen een betere wereld voor zichzelf wil, maar ook voor haar broertjes en zusjes. Van het geld dat haar vader geeft kan ze namelijk alleen de basis kopen, terwijl ze de luxedingetjes ook graag wil hebben. Het geluk als gevolg van geld benoemt Efe ook letterlijk:

Ze verdeelde het [geld] in stukjes om ditjes en datjes te kopen die haar bevielen: haarspeldjes voor haar jongste zus. Koekjes. Nagellak. Lipstick. Een rode handtas. Snoepjes voor de kleintjes. Kauwgum in verschillende kleuren en smaken. Ze schuimde de markten van Lagos en de betere boetieks in Ikeja af en kocht stukjes geluk. (2007: 65)

Ook voor Ama speelt geld een grote rol in haar geluk. Ama wil als ze jong is graag naar de universiteit – omdat dit een goede baan, met goed salaris, garandeert – waarvoor ze examens

moet doen om toegelaten te worden. Ondanks dat ze één van de slimste van haar klasgenoten is, lukt dit niet. De frustraties die hiermee gepaard gaan omdat dit haar toekomstdroom was, zijn gefocust op geld:

Als ze geld had gehad om iemand tegen betaling het examen voor haar te laten doen, was dat wel gelukt. Iedereen deed dat. Ze kende mensen die een plekje op de universiteit minder verdienden dan zij, mensen die examens hadden gekocht van corrupte JAMB-examinatoren en die thuis ingestudeerd hadden, of die anderen hadden betaald om namens hen het examen te doen. (2007: 154)

Op het moment dat ze geld gehad zou hebben, zou ze wel toegelaten zijn tot de universiteit, want fraude door geld is iets wat nog veel voorkomt in Nigeria. Voor Ama staat het gebrek aan geld haar dromen en haar geluk in de weg, waardoor het hebben van geld geresulteerd had in geluk.

Later, als Ama in Lagos is bij Mama Eko en daar werkt in het eetcafé, komt het geluk door geld en het geluk van geld weer naar voren. In het eetcafé komen geregeld rijke klanten, waaronder rijke jonge vrouwen, waar Ama jaloers op is. Deze vrouwen zijn wat Ama ook wil zijn, deze vrouwen hebben wat Ama ook wil hebben. Op dat moment zijn deze jonge vrouwen het beeld van geluk voor Ama, en zij hebben volgens Ama ook geluk (zie dikgedrukt, EdK):

Ze verheugde zich vooral op de jonge vrouwen met dure handtassen over hun schouder die werkten bij banken en die tijdens de lunchpauze kwamen eten. [...] Ze vulden de *buka* met de zoete geur van parfum en vrijheid, en met de elegantie van perfect gemanicuurde handen en dure hairextensions. [...] Ze zag hoe zelfvoldaan ze keken als ze de naam van die salon noemden en hun handen met gelakte nagels naar hun haar brachten en het aanraakten om zich ervan te verzekeren dat het inderdaad erg goed zat. [...] Ama bediende hen en als hun handen per ongeluk de hare raakten als ze hun bord aannamen, beschouwde ze dat als een voorteken dat **hun geluk** op haar zou overgaan, dat zij op een dag ook geregeld Headmasters zou binnenstappen. Een pedicure en een manicure zou kunnen laten doen, terwijl een ervaren kapper zich voor haar haar zou uitslaven. Ze zag het leven dat ze kon leiden. (2007: 168-169)

Dit is voor Ama uiteindelijk ook de reden dat ze ingaat op Deles aanbod, zich duidelijk bewust van de keuze voor prostitutie. Dit beroep deert haar niet; de consequenties van datgene wat haar geluk moet brengen is ondergeschikt aan hoe ze bij het geluk denkt te komen. Zelf geld verdienen en daarmee kunnen laten zien dat ze geld heeft, een eigen restaurantje opzetten, dat zou haar gelukkig maken. Daarbij komt ook nog dat Ama wil laten zien aan haar vader die haar verkrachtte en aan haar moeder die er niets tegen deed, dat ze voor zichzelf kan zorgen.

Geen gemaar meer. Alleen het verlangen om geld te verdienen en later een zaak te beginnen. Om die verrekte broeder Cyril te laten zien dat ze hem niet nodig had. Haar moeder niet nodig had. Dat ze het prima kon redden zonder hun verrekte witheid. (2007: 177)

Deze onafhankelijkheid is op dat moment het beeld dat Ama van haar toekomst heeft, dit zal haar geluk brengen. Voor dit geluk heeft ze alles over, zelfs het verkopen van haar eigen lichaam.

Dat geld zorgt voor geluk is bij Joyce/Alek van minder belang; zij heeft nooit een tekort gehad aan geld. In eerste instantie woonde zij bij haar ouders, die een prima salaris hadden en een redelijk mooi huis. In het vluchtelingenkamp is geld niet van belang, daar is overleven van belang en hebben de mensen allemaal geen geld, geen baan, geen toekomst. Wanneer ze vervolgens met Polycarp gaat leven, heeft hij door zijn baan in het leger genoeg geld om voor hen een flatje te kopen, inclusief nieuwe inboedel. Dit geeft voor Joyce/Alek niet per se geluk, die is voor haar een vanzelfsprekende, wel ziet ze hoe het ook kan, door de krotten en bedelaars te zien in Lagos. Hierdoor waardeert ze wat ze heeft, maar ze stelt geld niet gelijk aan geluk.

Dat geluk voor Joyce/Alek wel degelijk gevolg kan zijn van geld, maakt Sisi aan haar duidelijk: ‘Sisi die haar vaak voorhield hoeveel geluk ze had dat ze het merendeel van haar verdiensten mocht houden – in tegenstelling tot de rest – omdat ze een weldoener had die haar schuld afloste.’ (2007: 249). Doordat Polycarp de schuld van Joyce/Alek aan Dele afbetaald, kan Joyce/Alek al het geld dat ze verdient houden, wat een voorrecht is. Hierdoor kan Joyce/Alek sparen, denken aan haar toekomst en het meest van alle vrouwen haar eventuele dromen verwezenlijkt zien in de toekomst.

Voor Efe is geld ook de motivatie om naar België te vertrekken voor werk in de prostitutie. Niet alleen zodat ze dan voor zichzelf geld kan verdienen en kan vertrekken uit Nigeria, maar, nog belangrijker, om de toekomst en daarmee het geluk van haar zoon veilig te stellen. Voordat ze de kans krijgt om naar Europa te gaan is zij hier ook al mee bezig: ‘Drie jobs betekende meer geld, meer bonussen en dat stond gelijk aan een beter leven voor L.I. En een beter leven voor L.I. kwam neer op een beter leven voor haarzelf.’ (2007: 86). Dit is tegelijk een goed voorbeeld van de afhankelijkheid en de socialiteit van geluk; Efe stelt het geluk van haar zoon boven dat van haarzelf. Ze maakt haar eigen geluk afhankelijk van het geluk van haar zoon, waarbij zij gelukkig is als haar zoon gelukkig is. Dat haar zoon misschien gelukkiger is met haar als moeder bij zijn zijde, ziet ze als ondergeschikt aan het geluk dat haar zoon zal hebben als er geld genoeg is om zijn leven beter te maken.

3.2.2 Sisi

Sisi echter is degene die geluk het meest gelijkstelt aan geld. Dit komt voort uit de ervaringen van haar vader, die niet verder kon studeren omdat hij voor zijn broertjes en zusjes geld moest verdienen. Hierdoor kon hij zich nooit ontwikkelen en opwerken naar een hogere baan met een hoger salaris. Dit liet hij vaak aan (toen nog) Chisom weten: “‘Ik geef jou de kans die ikzelf nooit heb gekregen. Spring daar verstandig mee om.’” (2007: 25). Voor Sisi viel deze wens van haar vader, en ook haar moeder, samen met haar eigen dromen. Dit wordt vergroot door De Profetie. Na de geboorte van Chisom had een buurvrouw die waarzegster was verkondig: ‘dit meisje hier heeft een stralende toekomst voor zich. Jullie mogen je als haar ouders gelukkig prijzen!’ (2007: 263).

Chisom zal haar ouders geluk brengen, Chisom zal een mooie toekomst te wachten staan en deze Profetie versterkte de dromen die Sisi had over een betere toekomst met meer geluk, voor haarzelf én voor haar ouders.

Zij keek uit naar de verwezenlijking van alles waarvan ze had gedroomd. Naar een slapengaan en weer opstaan in de dromen die ze al met zich meedroeg sinds ze oud genoeg was om een ander leven te ambiëren dan haar ouders. Ze had De Profetie niet nodig om haar eigen toekomst te zien: niet nu ze een diploma van een goede universiteit had. Ze zou een eigen huis krijgen. Ergens iets groots huren voor haar ouders. (2007: 24) Sisi had hard gewerkt op school, zich bewust van de hooggespannen verwachtingen van haar vader: een goede baan zodra ze was afgestudeerd aan de universiteit van Lagos. (2007: 26)

Dit geluk wordt dus gevormd vanuit een goede opleiding, omdat dat is wat haar vader ontbrak en hem ontbrak een goede, gelukkige toekomst. Hoogopgeleid zijn staat garant voor een goede baan en dat staat garant voor het hebben van een hoog salaris. Chisom krijgt echter ondanks haar studie geen baan, ze solliciteert overal, maar wordt nergens aangenomen. Ook dit is weer een kwestie van geld, corruptie en vriendjespolitiek. Als zij of haar familie ergens contacten hadden gehad, had ze allang ergens gewerkt, als zij of haar familie geld had gehad, hadden ze vast iemand om kunnen kopen om haar een baan te bezorgen (2007: 29).

Dit is iets wat ook weer wordt vormgegeven door de samenleving in Nigeria, slim zijn is weinig waard, het is het geld dat al bestaat waardoor mensen kunnen studeren. Door deze verhoudingen blijft de samenleving ook zijn samenstelling houden, de arme mensen lijken hierdoor geen mogelijkheid te hebben te ontsnappen uit de situatie waarin ze zitten. Dit is een vorm van onrechtvaardigheid van geluk, door de macht die de overheid en de rijken hebben, kunnen de rijken alleen doorstromen naar de universiteit en de armen krijgen deze vorm van (belofte van) geluk niet eens aangeboden.

Het niet kunnen krijgen van een baan in Nigeria resulteert in Sisi's dromen naar het buitenland, waar alles beter is en waar veel geld verdiend kan worden. Als Dele aanbiedt om haar naar Europa te brengen om daar als prostitué te gaan werken, denkt ze vooral aan het geld en vooral het momentele gebrek daaraan:

Er [flitsten] beelden door haar hoofd; de woonkamer met de papgele muren. Een gemeenschappelijk toilet op de gang met een spoelbak waar nooit water in zat; als je de wc wilde gebruiken moet je eerst buiten een emmer water gaan vullen bij de enige kraan op het terrein. Een keuken die haar familie met anderen deelde. Haar vader die ineengedoken probeerde zich onzichtbaar te maken. Haar moeders lege in niets geïnteresseerde ogen. [...] Ze wilde niet door dat leven opgezogen worden. Ze stelde zich voor hoe haar leven er over een jaar zou uitzien als ze in Lagos bleef. (2007: 52)

Sisi wil niet leven zoals haar ouders, ze wil niet leven in armoede, ze wil rijkdom, ze wil geluk dat verkregen kan worden met rijkdom. Ze is hiervoor bereid om alles op te geven, inclusief haar ouders en haar vriend Peter. De motivatie van waaruit ze deze keuze maakt is de belofte van geld, de belofte van het waarmaken van haar dromen en indirect de dromen van haar ouders, want 'hun dromen waren zo hecht met de hare verstrengeld, dat ze niet meer uit elkaar te krijgen waren' (2007: 100).

Deze verstrengeling is een vorm van de socialiteit van geluk, het idee van geluk van Sisi en dat van haar ouders wordt een gedeeld object; het geluk van Sisi is een sociale verwachting

van niet alleen haarzelf maar ook van haar ouders. Het toont ook de afhankelijkheid van geluk – als Sisi gelukkig is en haar dromen bereikt, zijn haar ouders ook gelukkig – en de paradox van geluk – Sisi wil haar ouders graag gelukkig maken, haar ouders willen Sisi graag gelukkig zien, maar haar ouders worden alleen gelukkig als Sisi voldoet aan de eisen die zijzelf stellen aan haar geluk. Wat hierbij aansluit is dat haar ouders uiteindelijk niet gelukkig zijn met het besluit van Chisom om naar België te gaan: ‘En hoewel haar ouders in de zitkamer zaten, hun gasten verwelkomden en luidkeels “amen” riepen na elk gebed en elk lied en elk dansje, zag Chisom dat ze elkaar verslagen aankeken’ (2007: 54).

Het idee dat geld geluk brengt, is bij Sisi niet alleen aanwezig in Nigeria, maar zet zich voort in België. Sisi koopt spullen die ze eigenlijk niet nodig heeft, maar ze geven haar een fijn gevoel door ze simpelweg te hebben. Hier lijkt een soort drang naar zelfbeschikking in te zitten: door zelf iets te bezitten, bestaat ze weer voor zichzelf, in plaats van als prostitué. Dit is een zelfde soort geluk als dat ze zelf beschrijft bij het uitgeven van de vijfhonderd euro, zoals in het eerste citaat van dit hoofdstuk te zien is. De macht die Sisi zelf heeft over geld geeft haar een gelukkig gevoel. In mijn ogen lijkt dit een soort wanhoopsdaad, om te ontsnappen aan de wereld waarin ze zit en het gevoel waarin ze zit, door voor zichzelf een andere wereld met spullen van haarzelf te creëren, waarin ze een sprankje geluk voelt. Dat geld een belofte is van geluk, ervaart Sisi wederom als ze naar Luc is vertrokken.

De wereld was precies zoals die hoorde te zijn. Niet meer en zeker niet minder. Ze had de liefde van een goede man. Een huis. En haar eigen geld. Dat laatste was haar recentste aanwinst; het was nog nieuw en fris en van het gezondste groen. De gedachte eraan gaf haar kracht en bezorgde haar zo’n zalig gevoel dat ze neuriede. [...] Nu de winkels glinsterden en haar toeriepen, voelden al die vlaagjes vrijheid wonderlijk aan, en ervaarde ze haar blijdschap als een openbaring die haar letterlijk deed stralen en die haar er meer dan ooit overtuigde dat De Profetie onweerlegbaar was uitgekomen. (2007: 7)

Het feit dat ze zelf geld heeft, wat ze kan uitgeven aan de dingen die ze wil, bevestigt haar gevoel van geluk door dit geld. Het tastbare bewijs van dit geluk zijn plastic tasjes, iets wat je alleen krijgt als je dingen kan kopen, waarmee je kunt laten zien dat je dingen hebt gekocht, waarmee je dus geluk kunt laten zien (2007: 8). Daarnaast bevestigt Sisi zelf, met het eerder gegeven citaat: ‘Hoe je geluk soms kon kopen. Degene die ooit beweerde dat geld niet gelukkig maakt, heeft nooit de opluchting ervaren die je hebt als je geld kunt uitgeven aan wat je maar wilt.’ (2007: 306), dat geld en het kopen van spullen met dit geld, gelukkig maakt.

3.3 Beeldvorming van materialisme als geluk

Geld speelt dus een belangrijke rol bij het beeld van geluk van alle vrouwen of het geluk dat de vrouwen zoeken. Geld als vorm van geluk is tegelijk niet verrassend, omdat de kapitalistische samenleving geld presenteert als vrijheid en geluk. De vraag is of we werkelijk gelukkig worden van geld, of dat dit ideologisch opgelegd wordt door de maatschappij en we in zekere zin slaven worden van de markt. Sisi benadrukt in het citaat hierboven dat geld wel degelijk gelukkig maakt, maar bij Oge zagen we net al dat geld en kopen niet daadwerkelijk geluk brengt.

Een begrip dat naar mijn idee samenhangt met het beeld van geld als geluk en van waaruit dit beeld gevormd wordt, is de onrechtvaardigheid van geluk: waar er in de westerse cultuur een oneerlijke verdeling wordt gemaakt door het onderscheid van huidskleur, wordt de oneerlijke verdeling in Nigeria gemaakt door het onderscheid van arm en rijk. De rijken hebben de macht en bepalen daarmee de marktmechanismen en de vorming van de maatschappij, die mensen voorspiegelen wat hen gelukkig maakt. Zij doen alsof zij het gelukkigst zijn, omdat zij de middelen hebben om alles te hebben wat ze willen hebben. De armen streven naar dit beeld van geluk dat de rijken creëren, maar kunnen dit niet bereiken. Het hebben van geld is hierbij een vorm van geluk, maar ook de vrijheid die ermee gepaard gaat is voor de onderdrukten in deze roman een vorm van geluk.

Als ik dit bekijk vanuit mijn westerse normen en waarden lijkt me dat basaal, geld is geen voorwaarde voor geluk, hoewel geld dit eventueel wel positief of negatief kan beïnvloeden. Dit is precies waar Sisi tegenin gaat als ze zegt dat geld wel degelijk gelukkig maakt, als je eerst afhankelijk bent van het ontbreken van geld of vastzit aan een afbetaling, en daarna vrij bent om je geld uit te geven aan wat jij zelf wilt. Zoals gezegd wordt dit vormgegeven door de kapitalistische samenleving waarin de vrouwen zijn opgegroeid en leven, waarin geld gepresenteerd wordt als vrijheid en geluk. De mensen die de macht hebben bepalen de indeling van de wereld en hoe het geluk hierop wordt gebaseerd. Voor de vrouwen in deze roman betekent dat, dat ze hun lichaam moeten verkopen en wel op die manier dat het voldoet aan de fantasieën van de westerse mannen. Ze kiezen in zekere zin zelf – behalve Joyce/Alek – voor de verkoop van hun lichaam, zodat hun lichaam hun geld, macht en vrijheid is, maar dan wel op de manier zoals westerse mannen het willen.

Wat hier ook een rol speelt is dat Chisom wel degelijk een universitaire graad heeft, iets wat perspectief voor de toekomst had moeten bieden, maar niet doet. Er is geen vraag naar deze hoogopgeleide Chisom, er is vraag naar haar lichaam. Dit motiveert ook haar keuze om uiteindelijk naar Europa te vertrekken, omdat ze middels de prostitutie tenminste in haar onderhoud kan voorzien en kan bouwen aan haar toekomst. Dit laat tevens de scheve verhoudingen zien in het economische machtsverhoudingen: lichaam boven opleiding. Deze redenering geldt ook voor Ezi, die niets aan haar opleiding heeft en daardoor een escortdame wordt.

De prostitutie is in de kapitalistische samenleving met scheve economische machtsverhoudingen de enige weg voor de vrouwen in *Fata Morgana* en voor Ezi in *Nachtdanser* om vrijheid en daarmee geluk te bereiken, ook omdat ze in hun vrijheid, de mogelijkheden tot integratie en hun ontwikkeling zijn beknot. In zekere zin bestaat er in de huidige vormgeving van de maatschappij geen andere mogelijkheid voor de vrouwen om hun leven te veranderen, waardoor ze kiezen voor prostitutie en dus geld verdienen met hun lichaam. De consequentie die daarmee gepaard gaat, is dat ze in België belanden en daar beknot zijn in hun vrijheid, integratie, ontwikkeling en dromen. Wat wij als westerse mensen mogen dromen, mogen zij – als migrant en prostitué – niet dromen. Niet alleen op economisch gebied zijn er dus scheve verhoudingen aanwezig, ook op het gebied van toekomstperspectieven en mogelijkheden tot streven tot geluk worden de vrouwen achtergesteld.

Wat Unigwe hier lijkt te bepleiten is een sterke kritiek op de huidige samenleving, niet alleen in Nigeria, maar ook in België. Deze samenleving is gebaseerd op economische

machtsverhoudingen, waarbij er voor vele mensen geen grotere toekomstperspectieven zijn weggelegd. Dit wordt versterkt door het feit dat Sisi uiteindelijk dood gaat op het moment dat ze haar dromen achterna gaat en naar Luc vertrekt. Unigwe laat zien dat geld door de kapitalistische samenleving wordt gepresenteerd als een belofte van geluk, terwijl de realiteit van geluk hier niet mee samenvalt. Tegelijk wordt ook de verhoudingen tussen lichaam en opleiding tegenover elkaar gezet, waarbij het voor de vrouwen niet uitmaakt of ze een opleiding hebben gedaan, omdat hun lichaam meer waard is. De vrouwen worden door Unigwe gepresenteerd als op dromen en geld belust, vanuit een ander verleden, met allemaal hetzelfde doel: groter geluk. In zekere zin kan gezegd worden dat geld de weg is tot dit grotere geluk, waardoor geld zelf ook een deel van geluk wordt. Het grotere geluk is de belofte van geluk, de belofte dat alles beter wordt. Het streven van de vrouwen is idealistisch, maar hoopvol.

Deze hoop is niet alleen gericht op de eigen toekomst, maar krijgt ook vorm met het oog op geluk voor de geliefden van de vrouwen. Deze keuzes voor geluk voor een ander zijn vooral terug te zien in de keuzes van moeders voor het geluk van hun kinderen. Zo heb je Efe, die prostitué wordt en geld gaat verdienen voor een betere toekomst voor haar zoon, Ezi, die haar man verlaat en geld gaat verdienen met onder andere haar lichaam voor een betere toekomst voor Mma, en Rapu, die de erfenis van haar zoon en tweeling beschermt tegenover Mma.

De vraag die bij het materialisme als belofte van geluk continu gesteld kan worden, is of dit nu echt gelukkig maakt of dit slechts een volgen van de huidige maatschappij is. *Nachtdanser* lijkt hier het antwoord op te geven: voor Mma is het duidelijk dat geld en bezit niet gelukkig maakt, zij is namelijk ongelukkig ondanks het hebben van deze materialistische zaken.

4. Liefde als belofte van geluk

Wat Mma wel als geluk ziet, en wat Unigwe presenteert als echt geluk, is het hebben van liefde, liefde vanuit familie, liefde vanuit vrienden en liefde vanuit een partner. Deze liefde als belofte van geluk is ook aanwezig bij Oge en Regina in *De Feniks* en bij Ezi en Rapu speelt liefde in *Nachtdanser* ook een rol in hun beeld en ervaren van geluk. In *Fata Morgana* is de liefde complexer en problematischer, de liefde zorgt er enerzijds voor dat de personages hoop houden en blijven vechten, anderzijds zorgt de liefde ervoor dat ze in ongelukkige situaties belanden.

De liefdes die de vrouwen ervaren of waar ze naar streven, zijn onder te verdelen in de drie hiervoor genoemde groepen: familie, partner en vriendschap. Wederom zal ik per thema kijken naar de keuzes van de vrouwen: welke keuzes willen de vrouwen maken, welke keuzes maken ze, van waaruit worden deze keuzes gemotiveerd en voor wie en wat zijn de consequenties van deze keuzes? Liefde lijkt namelijk geluk te brengen, maar is dat ook zo? De verschillende groepen zal ik benaderen vanuit enerzijds de belofte van geluk en anderzijds de valse belofte van geluk, oftewel de illusie van geluk.

4.1 Familie en geluk

Voor Mma is de liefde van haar familie, de liefde die ze krijgt van haar grootouders, haar ooms en tantes, haar vader en uiteindelijk de liefde die ze voelt voor haar moeder. Door deze liefdes krijgt ze geluk en kan ze geluk dat ze krijgt door de keuzes van bijvoorbeeld Ezi beter waarderen. Ook voor Oge in *De Feniks* is liefde en de liefde van haar gezin heel belangrijk. De liefde die ze voor Gunter voelde en die ze van Gunter krijgt, resulteert in het krijgen van hun zoon Jordi. Jordi zelf geeft ook liefde aan Oge en maakt haar gelukkig. Wanneer ze ongelukkig wordt doordat Jordi overlijdt en ze daarmee ook Gunter uit haar leven wegduwt, is het de liefde van haar moeder die haar er weer bovenop brengt.

Dit laat ook zien dat de liefde van Regina voor haar dochter groot is en ze haar dochter daarmee geluk wil brengen. De demonstraties die Regina voert tegen het beleid en de Shell zijn ook gemotiveerd vanuit een betere en gelukkigere toekomst voor haar gezin. De hoop en het geluk dat in *Fata Morgana* voortkomt uit de liefde is voor Efe door haar zoon en haar zus. Voor Joyce is de liefde van haar familie iets dat geluk brengt, totdat de rebellen haar familie vermoorden, wat resulteert in ongelukkigheid voor Joyce door een valse belofte van geluk. Sisi had daarnaast ook liefde vanuit haar gezin, vanuit haar ouders, voor wie ze een goede toekomst wil opbouwen.

4.1.1 Belofte van geluk

Als lezer leer je de geschiedenis van Oge kennen via haar gedachten, waarin ze (wellicht door zichzelf) wordt aangesproken als 'jij'. De eerste vorm van liefde voor Oge die we hier zien is wanneer Oge in haar gedachten probeert te ontsnappen aan de gedachten aan borstkanker en de vragen van de vrouw tegenover haar in de trein.

Ik speel de favoriete herinneringen in mijn hoofd helemaal na: wakker worden op een zaterdagmorgen in een huis dat baadt in de geur van *akara*, bonenballetjes in de kleur van

geboend hout. Mijn moeders stem die een wijsje neuriet terwijl ze mijn haar vlecht. Mijn vader die meezingt met een Dean Martin-deuntje. Ik hoor het lachen van mijn zus Ebele: een sissend bruisgeluid maakt ze daarbij, als gas dat ontsnapt uit een fles cola. (2005: 11)

Ze denkt hier aan haar liefdevolle familie en het geluk dat ze ervaarde tijdens het leven met haar ouders en zus in Nigeria. Deze ervaring met geluk is waardevol en koestert zij, ook nu ze in België woont. De ervaring van deze liefde is ook de belofte dat zij later met haar eigen gezin dit geluk kan ervaren. Het schrijvende is echter dat dit een herinnering is, niet iets wat ze in het nu beleeft, maar een verhaal van vroeger. Geluk wordt hier dus niet gezocht in het heden, maar in het verleden.

Ook voor Regina is het familiegeluk van belang. Dit geluk, en het streven en behouden van dit geluk, is ook de reden waarom ze naar Biara gaat om te demonstreren tegen Shell en de regering. Ze wil haar land behouden zoals het is en zoals zij het zelf kende: ‘Ze wist best wat haar verantwoordelijkheden waren en ze deed dit voor haar kinderen.’ (2005: 156). De schoonheid van Biara is één van de dingen die goed zijn voor Nigeria. Tegelijk zorgen de verbouwingen van Shell en het opeisen van de Nigeriaanse olie door Shell voor een verlies van de oogst en de huizen van de mensen die daar wonen en de zelfbeschikking over de olie, dus dat probeert ze tegen te houden in het belang van haar familie.

Oge zelf wil door de liefde die ze bij haar ouders voelde en de belofte van het geluk daarvan ook een gezin, en ze trouwt met Gunter, een Belg (zie IV.2). Samen krijgen ze een zootje, Jordi, waarmee ze zelf een gezin en een familie vormt. Vanaf het moment dat Oge zwanger is, wordt ze vervuld van een diepgelukkig gevoel. Dit gevoel wordt in eerste instantie niet gedeeld met Gunter, die denkt dat hij nog niet toe is aan gezinsuitbreiding, maar als Jordi geboren wordt, is er niets dan geluk bij de kersverse ouders.

Toen de vroedvrouw hem tegen je borst legde, kon je zijn hartje voelen bonzen. [...] Het was alsof je hele lichaam overgoten werd met geluk, en dat dat geluk je luchthartig maakte. (2005: 100) Gunter en jij straalden van trots, dolgelukkig dat dat slimme kereltje jullie kereltje was. (2005: 106)

De liefde van Oge voor Jordi wordt gepresenteerd als groter en beter dan dat van Gunter, onder andere door opmerkingen als: ‘maar zijn [Gunters] liefde voor Jordi was nu eenmaal niet de liefde van een moeder. Hij was niet degene die voor het raam aan de straatkant stond te wachten op Jordi’s thuiskomst.’ (2005: 35). Hier wordt gesuggereerd dat Oges liefde groter is en ze dus ook gelukkiger zou zijn door deze liefde. Ook het feit dat Oge de hele tijd bezig is met haar zootje en de mooiste dingen voor hem wil kopen, suggereert een grote liefde en de afhankelijkheid van die liefde: als Jordi gelukkig is, is zijzelf ook gelukkig. De keuzes die Oge maakt, worden niet gebaseerd op haar eigen geluk en eigen streven naar geluk, maar met het beeld van geluk van en voor Jordi. Het geluk van Jordi wordt daarmee ook de gedeelde sociale waarde van geluk, oftewel de socialiteit van geluk.

Het geluk dat gepaard gaat met de liefde voor een zoon zien we ook in *Fata Morgana*, waar voor Efe haar zoon L.I. de verpersoonlijking van liefde en geluk is. De liefde die ze voor L.I. heeft was niet vanzelfsprekend, omdat hij de zoon was van Titus die haar in de steek liet toen ze zwanger werd.

Efe bedacht dat ze haar baby zou moeten haten. (2007: 83) Het duurde niet lang voordat ze beseftte dat, hoe hard ze het ook probeerde, ze haar baby onmogelijk kon haten. Ze vergat de pijn van de bevalling. Vergat dat ze zijn komst niet had gepland. Vergat de vernedering bij Titus thuis. [...] Ze hield van hem en was zelf verrast over de kracht van haar liefde. (2007: 84)

De liefde en het geluk dat gepaard gaat met deze liefde komt automatisch en kan ze niet tegenhouden. Vervolgens wil ze net als Oge haar zoon al het geluk van de wereld brengen. Ze wil hem een toekomst geven waarin hij alles kan bereiken wat hij wil, waar hij kan studeren, waar hij kan ontwikkelen, om uiteindelijk voor haar te zorgen. Voor het geluk van haar zoon is ze bereid alles te doen, zo neemt ze drie baantjes als ze in Nigeria woont en vertrekt ze uiteindelijk naar België om daar voor hem geld te verdienen. L.I. staat centraal voor haar geluk, als L.I. gelukkig is, is Efe ook gelukkig. Efe en Oge delen dezelfde afhankelijkheid van geluk.

Bij Efe komt er naast deze afhankelijkheid van geluk nog iets naar voren, namelijk de paradox van geluk. Ze stelt L.I.'s geluk boven haar eigen geluk, waardoor ze naar België vertrekt om geld te verdienen, maar voor L.I. was het misschien wel belangrijker om zijn moeder bij hem te hebben, omdat zijn moeder zelf hem geluk bracht. Deze gedachte komt echter niet bij Efe op, pas als haar zoon een goede toekomst heeft, is er ruimte voor haar eigen geluk. Dit eigen geluk krijgt weer enigszins vorm door het bestaan van L.I., want “‘Dankzij hem heeft mijn leven tenminste betekenis.’” (2007: 102). Deze betekenis is weer de motivatie voor haar keuze, namelijk om geluk te zoeken voor haar kind, zelfs als dat betekent dat ze dan prostitué moet zijn.

Deze keuze maakt ook Ezi, wanneer ze besluit alleen voor haar dochter te zorgen, ongeacht de consequenties. Eén van deze consequenties is dat ze haar geld moet verdienen met haar lichaam, net als Efe en de andere dames uit *Fata Morgana*. De liefde en het geluk van haar dochter is voor Ezi op dat moment belangrijker, waardoor Ezi het geluk van haar dochter boven het geluk van ieder ander zet. Ezi beseft dat Mma geen gelukkige toekomst tegemoet gaat als ze blijft wonen in het huis van haar man met Rapu en haar zoon.

Het besluit was voor mij genomen en ik volgde slechts de enige voor mij mogelijke route, temeer omdat ik ook aan jou moest denken. (2011: 50)

Dit besluit komt dus voort uit het eigen verlangen en het ontwijken van ongelukkigheid; want gelukkig in één huis met de persoon waarmee haar man vreemdging en de zoon die daaruit voort kwam, dat zou Ezi nooit worden. Tegelijk werd deze keuze vormgegeven vanuit het verlangen om haar dochter de beste toekomst te geven die Ezi voor haar voor ogen had.

Alle keuzes die Ezi zal maken in haar toekomst zullen zijn om de toekomst van Mma positief te veranderen en te beïnvloeden. Het beeld van geluk dat Ezi voor haar dochter in gedachten heeft, is het geluk dat ze nastreeft en met iedere beslissing zal blijven nastreven. Zelfs als dit betekent dat ze haar geld moet verdienen door te werken als escortdame en ze keer op keer moeten verhuizen en geen vrienden kunnen maken. Het geld dat Ezi zal verdienen zal zorgen dat Mma een goede toekomst heeft, waarin ze kan leven zoals ze wil. De

familie die Ezi nog heeft, haar Mma, is de familie waarvoor zij alles opgeeft en voor wie ze tot het uiterste streeft om geluk te brengen. Het geluk van Mma staat boven haar eigen geluk.

Liefde ontvangen van een ouder lijkt natuurlijk te zijn, bij Joyce/Alek is er in haar leven geen sprake van gebrek aan liefde van haar ouders en het geluk dat gepaard gaat met deze liefde. Ze groeit op in een warm nest, met een liefhebbende vader en een moeder die het beste met haar voor had, namelijk een goede man en een mooi stel kinderen. Ook met haar broertje had Alek een goede band. Deze mensen werden echter ruw uit haar leven weggehaald: op het moment dat Alek, met haar ouders en broertje wil vluchten voor de rebellen, komen de rebellen er al aan. De rebellen vermoordden haar vader, moeder en broertje en verkrachtten Alek één voor één. De liefde echter die Alek voor haar familie voelt is de drijfveer voor haar om verder te gaan met haar leven.

Ze zou niet huilen. Huilen betekende opgeven. Of toegeven. Ze was vastberaden te overleven. Dat was ze aan haar ouders verplicht. En aan haar broer. Ze hadden zichzelf voor haar opgeofferd. Ze mocht hen niet teleurstellen. Dat zou erger zijn dan wat ze had meegemaakt. (2007: 203)

De liefde die ze voelt, voelde en had van haar familie, is de motivatie om door te gaan. Hoewel de dood van haar familie haar ongeluk brengt, is deze houvast de enige reden dat ze doorgaat. Weliswaar zonder geluk, maar het motiveert wel haar beslissing om verder te gaan met haar leven en er het beste van te maken.

Liefde van haar ouders is voor Ama niet vanzelfsprekend, maar ze ervaart toch geluk middels liefde van een familielid op het moment dat ze bij Mama Eko (een nicht van haar moeder) gaat wonen. Dit beseft ze echter pas op het moment dat ze vertrekt naar België.

Ama was ontroerd. Niemand had ooit zoveel om haar gegeven, haar het gevoel gegeven dat ze er echt bij hoorde. Maar zelfs dat was niet genoeg om haar te beletten te verlangen naar het begin van haar nieuwe leven. (2007: 178)

Deze liefde die ze krijgt van Mama Eko, een liefde die ze ook teruggeeft, is niet genoeg om haar van haar keuze tot prostitutie af te houden. Het geluk wat het geld haar zal brengen, is in Ama's ogen belangrijker dan het geluk dat de liefde van Mama Eko haar kan brengen. De liefde en de rust van Mama Eko, komt het dichtst bij geluk van familie dat Ama ervaarde, zoals toen ze voor het eerst bij Mama Eko in huis kwam en besepte wat geluk was:

En toen Mama Eko vloekte toen ze de ventilator aanzette en de armen niet wilde draaien, wist Ama dat ze zich hier thuis zou voelen. Op haar gezicht verscheen een grote, gelukzalige glimlach. [...] Ze voelde zich op een perfide manier gelukkig. Gelukkiger dan ze in haar herinnering ooit was geweest. Het was alsof ze haar hele leven op dit moment had gewacht, dat alle andere momenten die ze als gelukkig had ervaren een soort voorbereiding op vandaag waren geweest. (2007: 161)

Dit geluk is voor Ama echter niet voldoende om te blijven in de situatie waarin ze zit. Haar dromen zijn groter dan het geluk van het heden, de belofte van geluk is waarom ze besluit naar België te gaan, om daar te bouwen aan een nieuwe toekomst vol geluk.

Ook Sisi heeft de liefde van haar ouders, haar vader en moeder hebben de grootste dromen voor haar. Vooral haar vader liet dit vaak aan (toen nog) Chisom weten: “‘Ik geef jou de kans die ikzelf nooit heb gekregen. Spring daar verstandig mee om.’” (2007: 25). Voor Sisi viel deze wens van haar vader, en ook haar moeder, samen met haar eigen dromen. Om de dromen van haar ouders waar te maken vertrekt Sisi ook naar België, want daar kan ze groot geld verdienen. Ze denkt door deze keuze haar ouders ook geluk te brengen, afhankelijkheid van geluk, maar haar ouders worden alleen maar verdrietig door haar vertrek: paradox van geluk.

Ook Mma is op zoek naar het beeld van een *happy family*, waarin alle leden van de familie liefde voor elkaar heeft en waarbij ze ervan uitgaat dat dát hetgeen is wat haar gelukkig zal maken. Voor Mma is dit vooral een streven vanuit de ongelukkige positie die ze heeft wanneer ze géén prototypische *happy family* heeft en denkt liefde te ontbreken.

In plaats daarvan had haar moeder ervoor gekozen weg te gaan. Ze had een ‘blij-blij’ familie kunnen hebben, een gezin van het normale soort, waar haar moeder altijd de draak mee had gestoken [...]. Maar dat was precies wat Mma had gewild: er normaal uitzien, ook al waren er stukjes somberheid onder de oppervlakte. Daar had ze best mee kunnen leven. (2011: 10)

Waar Ezi Mike verliet vanuit liefde voor Mma om een betere toekomst op te bouwen voor haar dochter en haar dochter meer geluk te geven, is dit niet het geluk dat Mma voor ogen heeft. Mma gaat dan ook na de dood van haar moeder op zoek naar haar familie, dat voortkomt uit het verlangen om haar familie te kennen, om daarover te spreken met de mensen om haar heen, om ook normaal te zijn. Mma’s verwachtingen zijn dan ook dat ze eindelijk gelukkig zal zijn als ze deze mensen ontmoet.

Mma raakte er steeds meer van overtuigd dat ieder kind twee dingen moest hebben, net als billen, die onmisbaar waren om gelukkig te zijn: een dorp met daarin een grootmoeder. (2011: 82). Zelfs degenen wier vader dood was, wisten wie hij was of wat voor werk hij had gedaan. Ze hadden eigen herinneringen of deelden die van hun moeders en ze spraken over hun vaders met een genegenheid die Mma jaloers maakte en die haar vervulde met verlangen. (2011: 88)

De ontmoeting die Mma heeft met haar grootvader en de broers en zussen van haar moeder, maken haar eerst zenuwachtig, maar vervullen haar daarna met een gevoel van ultiem geluk. Haar familie is ook blij om haar te zien. Daarnaast is Mma ook overdonderd, ze wist nooit hoe haar familie eruit zag en nu had ze ineens een familie die haar graag wilde zien en blij met haar was. Het geluk moet dus een beetje indalen en blijft in Mma zit.

Geluk is hard zingen in de badkamer. Als ze wilde, kon ze kleren in een tas stoppen en naar Aba gaan. Of naar Langtang. Of naar Lagos. Dat was geluk, die kennis. (2011: 120)

Mma zingt in de badkamer, dit brengt haar geluk en het zingen komt voort uit de kennis dat ze ieder moment naar de vader, broers of zussen van haar moeder kon vertrekken om daar met haar familie te zijn. Het geluk dat Mma in gedachten had bij het hebben van een familie is inderdaad het geluk dat ze krijgt op het moment dat ze deze familie leert kennen. De belofte van geluk wordt nagekomen, Mma ervaart eindelijk geluk.

Dit geluk wordt versterkt door de wetenschap dat ze niet alleen haar ooms en tantes leert kennen, maar ook haar vader. Het hebben van een vader is het hebben van een ultieme familie, een gezin, een normaal gezin inclusief vader.

Ze vroeg zich af of haar gezicht straalde van geluk. Als kind had ze altijd gemeend dat het gezicht van gelukkige mensen glom alsof het met olie was ingesmeerd. (2011: 124) Wie goed keek, kon zien dat de glans op haar gezicht niet van het zweet kwam. Nog maar drie dagen en dan zou ze haar vader te zien krijgen. (2011: 130)

Alleen al het idee dat ze een vader heeft, dat haar beeld van een *happy family* bevestigd kan worden en dat ze deze vader binnen niet al te lange tijd kan ontmoeten, geeft haar geluk en laat haar gezicht stralen. Het geluk dat ze voelt is zelfs zo groot, dat ze denk dat andere mensen dit aan haar kunnen zien. Op dit moment is het de belofte van het geluk dat ze zal verkrijgen bij het ontmoeten van haar vader hetgeen wat haar geluk brengt en (nog) niet haar vader zelf. Wanneer ze echter bij haar vader thuis komt en hij haar in zijn armen sluit, lijkt alles te kloppen. Na het ontmoeten van haar broer en ook haar zussen, lijkt de *happy family* compleet te zijn.

Terwijl iedereen kaarten van de stapel pakte, voelde Mma dat haar leven compleet was. Dit was het plaatje dat ze altijd in haar hoofd had gehad. Dit was inderdaad het soort familie waartoe ze wilde behoren. En nu was dat ook zo. Ze hield haar kaarten voor haar gezicht om ze af te schermen voor de anderen. Achter de kaarten verscheen een brede glimlach op haar gezicht. (2011: 272)

Mma zegt hier letterlijk dat dit het plaatje is dat ze altijd in haar hoofd had, dit is haar beeld van geluk veroorzaakt door een familie en doordat dit plaatje klopt ervaart ze het geluk. Ze bereikt het geluk dat ze van jongs af aan nastreeft en wat haar familie haar brengt.

Het moment dan ook dat Mma besluit om haar vader te gaan zoeken, schrikt Rapu. Ze heeft alles voor haar kinderen over, ze stelt hun geluk dan ook gelijk aan haar eigen geluk en hun geluk wordt in Rapu's ogen in de toekomst bepaald door de erfenis van Mike. Ze is dan ook bang dat Mma dit gaat afpakken en ze is niet van plan dat zomaar te laten gebeuren (zie 3.1). Ze vecht dus voor haar eigen toekomst en de toekomst van haar kinderen en dit geluk komt niet alleen voort uit het materialisme maar ook uit liefde. De toekomst van haar geliefde kinderen trekt ze gelijk aan geluk, als zij en haar kinderen niet de toekomst krijgen die ze voor ogen heeft, zal zij en zullen haar kinderen niet meer gelukkig zijn. Rapu streeft dus het prototypische beeld van een *happy family* na.

Tevens voldoet Rapu aan het prototypische beeld van de gelukkige huisvrouw en ze vecht voor deze positie. Ze stelt alles tot doel om dit te bereiken. De gelukkige huisvrouw op zichzelf is iets wat niet feministisch is volgens Ahmed, omdat dit zou betekenen dat de vrouw

in een positie wordt geplaatst die bepaald werd door geldende normen in de maatschappij, maar niet door de wil van de vrouw zelf. Dit is denk ik tegelijk de reden dat Rapu niet per se onderdoet voor feministen, omdat Rapu bewust kiest voor dit beeld. Rapu is één van de weinige vrouwelijke personages van Unigwe die geen opleiding doet en hier zelf voor kiest. Unigwe lijkt hiermee te laten zien dat ook het kiezen voor het huisvrouwenleven iets goeds kan zijn, als de persoon zelf er maar van overtuigd is dat dit de beste toekomst voor haar/hem is. Het kiezen van een eigen geluk en toekomst en daarnaar streven lijkt hiermee als belangrijkste goed gesteld te worden. Een discussiepunt hierbij is dat ze perfect valt in het plaatje dat in Nigeria wordt vormgegeven door de maatschappij, zodat ze misschien niet zélf dat wil, maar dat dat zo wordt opgelegd door de samenleving en haar opvoeding.

4.1.2 Valse belofte van geluk

De familie liefde en het geluk dat daaraan vastzit, lijkt hiervoor natuurlijk te zijn voor ouders. Bij Ama echter wordt deze belofte op jonge leeftijd al teniet gedaan: haar vader verkracht haar en haar moeder doet er niets tegen. Hoewel ze nog wel liefde voelt voor haar moeder, is de keuze van haar moeder voor haar vader een reden om ook haar moeder te verachten en om geen geluk te ervaren in het hebben van een moeder.

Voor Ama staat liefde niet gelijk aan geluk, liefde kan een gevoel van geluk brengen, maar het echte geluk staat hier los van. Ama staat negatief in de liefde, omdat haar dat vanaf het begin zo voorgeschoteld is door haar vader, hierdoor kan zij waarschijnlijk beter functioneren in de prostitutie en lijkt zij het positiefst te staan tegenover Dele.

Ama zegt: “Meneer Dele wilde alleen maar helpen. We hadden thuis toch zeer geen keus? *Oga* Dele probeert ons geluk te brengen.” (2007: 123)

Ama verklaart hier dat Dele alleen maar wil dat de meisjes geluk hebben en dat zijzelf niets te klagen heeft. Daarnaast verklaart ze hier: ““Je hebt het tegen mij over geluk. Heb je godverdomme enig idee hoe ik hier terecht ben gekomen?”” (2007: 124). Hier geeft ze zelf aan dat ze een gebrek aan geluk heeft in haar leven voordat ze in België terecht kwam. Ama is zich dus wel degelijk bewust van het gebrek aan geluk door liefde, maar probeert in de nieuwe situatie het beste ervan te maken.

Mma leek gelukkig te zijn toen ze haar familie van haar moeder ontmoette en daarna ook nog het gezin van haar vader, ‘het plaatje was compleet’. Dit geluk is echter niet voor eeuwig. Doordat ook Rapu aanwezig is in het huis, die haar gezin probeert te beschermen, wordt de sfeer bedrukker. Rapu uit bedekte, venijnige uitspraken tegen Mma en probeert aan de andere kant poeslief te doen zodat Mike niks doorheeft. Ook leert Mma haar vader zelf steeds beter kennen en ze beseft dat ze niet in het gezin van Mike en Rapu past.

Ze was hier nu twee dagen. Al die tijd was ze in het huis gebleven en had ze gegeten. Daarom voelde ze een zekere opluchting bij de gedachte dat ze de volgende dag zou vertrekken. Haar taak was volbracht: ze had haar vader ontmoet en kennisgemaakt met haar broer en zusjes. [...] Nu ze eenmaal hier was, zag ze in dat er geen haast bij was. En ook dat ze zonder enig reden jarenlang haar moeder had gehaat. Op haar eigen manier had

deze geprobeerd haar sterk te maken. Dat zag ze nu in. En ze was er dankbaar voor. (2011: 266)

Vanaf dit moment begint Mma te beseffen dat de acties van haar moeder bedoeld waren om haar een gelukkig leven te brengen en dat de keuzes van haar moeder gemotiveerd waren uit liefde die Ezi voor Mma voelde. Weliswaar deed Ezi dit op een manier die Mma zelf niet gekozen had en die Mma eerst verafschuwde, maar Mma ziet dat Ezi probeerde zichzelf en haar dochter te redden met een moderne, hoopvolle blik.

In zekere zin versterkt dit het beeld van een *happy family* en de liefde als belofte van geluk, ondanks dat ze voelt dat ze het ultieme geluk niet in het gezin van haar vader kan vinden – want hij heeft zijn eigen gezin – beseft ze dat zij en haar moeder samen ook wel degelijk een gezin waren. Haar moeder had haar wel degelijk lief en ze heeft altijd gevochten voor haar gezin en dus voor Mma als haar dochter. Familie is voor Mma dus een belofte van geluk en tegelijkertijd een valse belofte van geluk, ze ervaart door familie ongeluk en geluk.

Degene die ook ervaart dat familie een valse belofte van geluk kan zijn is Oge, waar zij eerst geluk ervaart door het krijgen van haar zoon en het stichten van een eigen gezin, ervaart ze na het overlijden van haar zoon dat het geluk slechts een illusie was. Om deze ongelukkigheid te ontkennen en de illusie van geluk vast te houden, ontkent ze Jordi's dood. Hierdoor houdt ze een kunstmatige vorm van geluk in stand, om de ongelukkigheid die ze voelt op afstand te houden. Dit ontkennen van het sterven van Jordi, krijgt vorm in het spreken in de tegenwoordige tijd over Jordi, in het kopen van cadeautjes voor Jordi en het telkens opnieuw klaarleggen van zijn kleren in de ochtend.

Gunter sprak in de verleden tijd over hem. Hij zei tegen mensen: “Jordi was een prachtbaby”. Jij sprak in de tegenwoordige tijd over hem. Hoe kon hij nu doodgaan? De dag nadat jullie waren thuisgekomen met zijn bril en armband, stond je in alle vroegte op om boterhammen klaar te maken voor school. Gunter vroeg waarom je dat deed en jij zei dat je zoon niet dood was. Dat hij alleen maar sliep. (2005: 109)

Door het ontkennen en op afstand houden van het ongeluk, lijken de dingen die Oge wel een gevoel van geluk brengen van mindere waarde te zijn; alsof ze niet alleen het ongeluk op afstand houdt, maar ook het echte geluk. Dit geluk van mindere waarde is bijvoorbeeld het geluk dat ze ervaart als ze schoenen koopt (p. 117), als ze een andere Nigeriaanse ontmoet (p. 120) of als ze in bad gaat (p. 125). Door aan zulke kleine dingen een gevoel van geluk te koppelen, lijkt het voor mij alsof dit het enige geluk is dat ze op dat moment kan accepteren, bang om een groter geluk toe te laten, omdat alleen Jordi dit grote geluk is.

Deze drie ‘kleine’ vormen van geluk: consumentisme, haar oude cultuur en hedonisme, zijn eigenlijk basale vormen van geluk die door de maatschappij worden opgelegd. Unigwe lijkt hier kritiek op te geven, de maatschappij dwingt bepaalde ideeën van geluk af en iemand die ongelukkig is wordt door dezelfde maatschappij tot deze ideeën van geluk gedwongen, terwijl deze ideeën van geluk niet echt geluk zijn. Ondanks dat Oge de opgelegde ideeën van geluk volgt, blijft ze ongelukkig. Unigwe lijkt te schetsen dat dit niet alleen voor Oge zo is, maar dat dit voor iedereen in de samenleving lijkt te gelden: zaken die door de samenleving

aan geluk worden verbonden geven niet het daadwerkelijke geluk en tegelijk mag men niet ongelukkig zijn in de samenleving.

Mijn eerdere verwachting dat Jordi het enige is dat Oge groter geluk lijkt te brengen, lijkt te kloppen op het moment dat Oge naar een internationale kerk gaat, waar een pastor verkondigt dat Jordi inderdaad slaapt en hij wakker zal worden en terug zal komen op het moment dat Oge hard genoeg gelooft.

Het voelde alsof je je gelijk had gehaald. Je had zin om te dansen. Je benen leken vleugels te krijgen en popelden om te vliegen. De pastor had het woord “slapen” gebruikt voor Jordi. Zoals jij ook altijd deed. (2005: 139)

Dit geluksgevoel wordt veroorzaakt door het idee dat Jordi binnenkort weer bij haar zal zijn. Maar ondanks dat Oges geloof heel sterk is en ze dagelijks bidt voor zijn terugkomst, komt Jordi niet daadwerkelijk terug. Zelfs dan blijft Oge volhouden dat haar zoon niet dood. Dit verandert wanneer haar moeder komt. Regina is zich heel erg bewust van het verdriet door het verliezen van een kind en de daarmee gepaard gaande ongelukkigheid die Oge, maar ze weet dat de ontkenning van haar dochter niet goed is.

Kon je het verdriet aandikken bij het overlijden van je echtgenoot, het verdriet om het verlies van een kind was absoluut. Dat verdriet kon je onmogelijk overdrijven. Het viel niet groter te maken dan het was. (2005: 158)

Wanneer Regina daadwerkelijk benoemt dat Jordi dood is, lijkt het voor het eerst bij Oge door te dringen. Doordat zelfs haar moeder, die ze liefheeft en wie haar liefheeft, bevestigt dat Jordi dood is, kan Oge het zelf ook niet meer ontkennen en komt het verdriet eindelijk tot haar. De liefde voor Jordi was een valse belofte van geluk, in plaats van het jarenlange geluk dat hij had moeten brengen, brengt hij ongeluk. In plaats van het geluk dat Oge en Gunter zouden krijgen bij het krijgen van kleinkinderen, krijgen ze ongelukkigheid. Jordi lijkt hen geluk te brengen, maar brengt hen ongeluk. Het accepteren van deze onrechtvaardigheid van geluk, van deze valse belofte van geluk, biedt Oge een opening tot het opnieuw verkrijgen van een pril, klein geluk. Dit komt niet alleen voort uit het feit dat Oge haar ongeluk accepteert, maar wederom door het sociaal gedeelde geluk met haar zoon:

Later die nacht had je een droom. Jordi speelde er een hoofdrol in. Hij stond op een heuvel en zwaaide naar je. Hij was omringd door die figuurtjes van de Teletubbies. Hij had een enorme grijns op zijn gezicht. Hij zag er gelukkig uit, alsof hij net het verjaardagscadeau had gekregen waarnaar hij altijd had verlangd. (2005: 182-183)

Jordi is gelukkig in de hemel, of waar hij op dat moment ook is, waardoor Oge kan accepteren dat hij dood is. Omdat Jordi daar gelukkig is, geeft dat aan Oge ook een soort van geluk. Hier wordt duidelijk dat voor Oge het principe van de afhankelijkheid van geluk nog steeds aanwezig is, haar geluk is afhankelijk van het geluk van Jordi. En ondanks de valse belofte van geluk, heeft ze wel rust gevonden in het heden.

4.2 Partner als belofte van geluk

Naast het geluk dat voortkomt uit de liefde voor familie, is er ook het geluk dat beloofd wordt door de liefde van een partner. Dit hangt heel erg samen met de liefde voor familie, omdat een partner in zeker zin ook familie is. De liefde voor een partner en vooral een partner van het andere geslacht is tot op zekere hoogte ook vormgegeven door de maatschappij. Liefde wordt echter algemeen gezien als iets dat geluk brengt, ook vanuit de mensen zelf. Buitenstaande machten hebben vooral effect op de keuze voor de partner en wat geaccepteerd wordt en niet. Het al dan niet accepteren van de partner is bijvoorbeeld voor Oge van belang, zij wordt verliefd op een blanke Belg in Nigeria. Maar ook bij Mma speelt dit een rol, alleen is zij dan degene die wel of niet geaccepteerd wordt als partner.

4.2.1 Belofte van geluk

Zoals gezegd wordt Oge verliefd op Gunter, een blanke Belg. Zijn liefde vervult haar keer op keer met geluk, vanaf het eerste moment dat ze hem leerde kennen in een discotheek. Het is bij Gunter en Oge liefde op het eerste gezicht. ‘Het leek allemaal heel natuurlijk. *Love au naturel*, zou je hem later vertellen’ (2005: 48). Na een jaar vraagt Gunter Oge ten huwelijk, waar Oge gretig ja op zegt. Wel is ze bang dat haar ouders hem niet zullen accepteren, juist om het feit dat hij een blanke Belg is. Oge is echter niet van plan om haar ouders haar sprookje te laten verpesten.

Je hield van Gunter en was bereid om voor hem te vechten. Je wapende jezelf met woorden, met munitie om je te verweren tegen hun bezwaren: Ik houd van hem. Het is *mijn* leven. Het is kortzichtig om te denken dat alleen een man uit dezelfde stad als jij je gelukkig zou kunnen maken. (2005: 62)

Het geluk dat ze zal krijgen met Gunter is belangrijker dan het geluk dat haar ouders voor ogen hebben voor haar. Ze stelt haar eigen geluk dus boven hun geluk, waarbij ze zich los worstelt uit de afhankelijkheid van geluk. Haar ouders keuren Gunter tegen verwachting in goed, omdat hij uit België komt en ze geloven dat België een erg katholiek land is. De liefde van Gunter en het samenzijn maakt haar gelukkig, iets wat ze jaren later nog steeds zo ervaart en gelooft dat ze dat altijd zo zal ervaren.

Je keek naar hem en voelde in je aders liefde opborrelen. Liefde deed je tenen tintelen. Je had altijd van Gunter gehouden. Wat hij ook deed, je geloofde niet dat je ooit zou ophouden met hem lief te hebben. (2005: 92)

Het eeuwige liefhebben en de eeuwige liefde, belooft eeuwig geluk. Wanneer echter de band met haar man begint te wankelen, wankelt ook haar geluk. Dit komt voort uit het feit dat Gunter wel accepteert dat Jordi overleden is, war Oge het ontkent. Hierdoor ziet Oge in hem een slechte vader en man, maar dit zal ik uitgebreider bespreken in 4.2.2.

Het geluk dat een echtgenoot brengt heeft Oge vanaf jongs af aan meegekregen, deze liefde staat voor haar moeder Regina hoog in het vaandel. Ze weet ook heel goed hoe ze de relatie met haar man goed houdt, want ‘Je gaat niet in discussie met je man, of hij nu gelijk

heeft of niet. Niet als je belang hebt bij het voortbestaan van je huwelijk, tenminste.’ (2005: 157). Regina is zich echter duidelijk bewust van het feit dat ze zich afzet tegen haar man als ze gaat demonstreren in Baria, want haar man is tegen de demonstraties. Daarom accepteert ze ook de kritiek die haar man op haar heeft en laat ze zich door hem een tijdje wegsturen, zodat ze haar huwelijk kan behouden.

Het is hierbij wel opvallend dat Regina naar de demonstraties gaat, ze gaat hier in tegen het geluk van haar man en tegen het beeld van geluk wat haar man haar oplegt. Ze kiest voor haar eigen geluk, iets wat niet vanzelfsprekend is voor de vrouwen in Nigeria. Regina vervult hierbij een dubbelrol; ze is een gelukkige huisvrouw die haar man eert en tegelijk is ze een *feminist killjoy* door te kiezen voor haar eigen geluk, ongeacht de gevolgen voor haar omgeving.

Alek wordt net als Oge verliefd op een buitenlander. Wanneer zij in het vluchtelingenkamp zit en ze zich hier alleen voelt, zonder familie en zonder liefde, waarbij ze denkt dit nooit meer te zullen ervaren, ontmoet ze een Nigeriaanse soldaat die in het kamp wordt geplaatst ter beveiliging van de vluchtelingen.

Drie maanden later en een maand voor ze zestien werd, ontmoette Alek Polycarp, een Nigeriaanse soldaat. Hij vergezelde de groep die brandhout ging zoeken. Uitdagend in zijn uniform. Onder zijn linkeroog een dun litteken, ongeveer zo lang als haar pink. Ze betrapte zich erop dat ze het wilde aanraken. Het wilde voelen. Het verhaal erachter wilde horen. Liefde. Het duurde niet lang voor ze het besepte. [...] Gelach dat bij haar voor de verandering niet de vraag deed rijzen hoe iemand in dergelijke omstandigheden gelukkig kon zijn. Voor iedereen in de omgeving van deze soldaat was het normaal om gelukkig te zijn. Om te lachen. Om hun levensvreugde terug te vinden. En wat wilde ze vreselijk graag door hem aangeraakt worden. (2007: 207-208)

Polycarp wordt ook verliefd op Alek en hij zorgt ervoor dat ze steeds vaker samen zijn. Door Polycarp leert Alek weer gelukkig te zijn en durft ze langzaam geluk en liefde weer toe te laten. Twee maanden later wordt Polycarp overgeplaatst naar Lagos en hij neemt Alek mee. Samen hebben ze een appartement in een appartementencomplex, en Alek mag nieuwe spulletjes kopen om het huis mee in te richten. ‘Ze had het summum bereikt. [...] Ze wist zeker dat ze gelukkig zou zijn in Lagos.’ (2007: 231). Dit geluk is voor haar wel van een andere waarde dan het geluk dat ze had toen ze nog thuis in Daroe woonde met haar ouders, het verlies van haar ouders en de ervaringen die ze daar heeft meegemaakt zullen haar altijd een gevoel van ongelukkigheid geven. Toch heeft ze door de liefde van Polycarp geluk opnieuw gevonden. Door samen te zijn met Polycarp en met hem een toekomst op te bouwen, vindt ze haar plek in de samenleving weer en kan ze zich verder ontwikkelen.

Sisi heeft in Nigeria ook een grote liefde, namelijk Peter. De liefde die ze hier heeft, geeft haar alleen niet genoeg geluk. Ze heeft grotere dromen dan het leven waarin ze zit, ze wil meer in haar leven, ze denkt dat ze meer kan bereiken en daarmee meer geluk kan verwerven als ze zich verder kan ontwikkelen. ‘Niet dat ze niet meer van hem hield. Dat deed ze wel. [...] Maar haar liefde kende grenzen. Peter had niet de middelen om haar leven te veranderen.’ (2007: 37). Ik denk dat Sisi op dat moment nog niet beseft hoeveel geluk de

liefde van Peter en haar ouders haar geven, pas op het moment dat ze deze liefde niet meer heeft, beseft ze in welke ongelukkige situatie ze zit.

Of aan Peter. Ze had gedacht dat het gemakkelijk zou zijn om hem te verlaten, omdat ze toch geen toekomst samen hadden. Maar stilaan beseft ze dat ze het heel erg mis had gehad. Zodra ze haar ogen sloot, zag ze hem. En zelfs in deze wachtkamer, op dit moment, kon ze zweren dat ze hem rook, dat ze de mentholpoeder rook die hij altijd op zijn rug wreef tegen de puisten en de hitte. Ze miste hun intieme momenten en als ze haar gedachten liet afdwalen, dook de vraag op of ze er wel goed aan had gedaan om hem op te geven. (2007: 183)

Sisi wordt diepongelukkig door haar werk, ze vindt het vreselijk en onbehaaglijk en zelfs de gedachten aan haar beloofde mooie toekomst helpen haar niet meer. Het is voor Sisi de liefde die haar het ongeluk van haar werk doet ontvluchten. Ditmaal in de persoon van Luc, een Belg, die ze leert kennen in de kerk. Luc vecht voor haar, zelfs als hij weet wat voor werk ze doet. Voor Luc is het geluk dat de liefde hen zal brengen het belangrijkste, hij vindt haar leuk en haar werk kan daar niks aan veranderen. Sisi houdt deze liefde eerst af, bang om eraan toe te geven, maar als ze uiteindelijk wel toegeeft, geeft dit haar eindelijk weer geluk.

Hartstochtelijk klampten ze zich aan elkaar vast en dezelfde passie sleurde hen naar Sisi's bed. Toen ze later terugdacht aan dat moment, wist Sisi dat *die* kus het begin betekende van een relatie haar van zo veel tintelend geluk vervulde dat nuchter en gezond verstand het op geen enkele manier een halt kon toeroepen. (2007: 288)

Sisi besluit om de prostitutie achter te laten en om naar Luc te verhuizen, wat beide heel gelukkig maakt. Het kiezen voor haar eigen beeld van geluk, in de liefde van Luc, zorgt ook daadwerkelijk voor geluk. Dit is voor het eerst dat Sisi geluk ervaart in het heden en het niet in het verleden of in de toekomst geplaatst wordt. Het geluk dat volgt uit deze beslissing lijkt daardoor het ultieme geluk te zijn: geluk in het nu. De keuze echter voor dit eigen geluk is van korte duur: Sisi wordt vermoord, en op die manier wordt de liefde van Luc toch een valse belofte van geluk.

Voor Mma is de liefde van een vaste partner ook iets wat een belofte van geluk is, na vele mislukte liefdes gekend te hebben ontmoet ze Obi. Obi houdt van haar en hij en Mma zijn al een paar maanden samen en hopen over een jaar te trouwen. Ook Obi kent haar moeder en haar geschiedenis, maar hij maakt hier geen of in mindere mate een probleem van. Mede omdat zijn eigen ouders haar moeder nooit ontmoet hebben en ze Mma's moeder ook niet kennen. Wel keek ze uit om Obi aan haar vader voor te stellen.

Ze had nog niet de kans gehad om hem uitgebreid over Obi te vertellen. Over hun plannen om naar Kaduna te verhuizen. Ze kon zich hier elk huis veroorloven. Ze had hem nog niet verteld dat ze zou willen trouwen in Kaduna, dat hij haar dan naar het altaar leidde, dat ze trots haar familie zou willen voorstellen aan Obi's ouders. (p. 271)

Mma's geluk zal compleet zijn als ze haar liefde voor Obi kan combineren met de liefde voor haar nieuw verworven familie. Tegelijk beseft Mma dat zijzelf gevormd is door de liefde van haar moeder, dus dat Obi's ouders ook moeten weten wie haar moeder is. Het geluk van Mma wordt daardoor alleen nog maar meer verveelvoudigd: de liefde voor Obi, de liefde voor haar nieuwe familie en de liefde voor haar moeder komen aan het eind van de roman samen.

Haar moeder Ezi ervaart ook het geluk door liefde van een man, in eerste instantie is ze een jonge vrouw die kiest voor haar eigen toekomst, gebaseerd op studeren en carrière maken, maar op het moment dat ze Mike ontmoet verandert dit. Ze wordt hevig verliefd en de toekomst die Ezi heeft uitgestippeld voor zichzelf, laat ze door Mike veranderen, waarbij ze meer en meer verandert in de een prototypische gelukkige huisvrouw.

Tijdens haar derde jaar op de universiteit ontmoette ze Mike. En toen dat gebeurde, stond het voor haar als een paal boven water dat hij degene was die ze zou toestaan haar plannen te dwarsbomen. [...] Ze wilde dat hij haar voor zich opeiste. Dat hij zijn armen om haar schouders zou slaan en haar zou bestemmen als de zijne. Ze wilde kinderen die eruit zouden zien als hij. (2011: 196)

Ze wil trouwen en kinderen krijgen, toch heeft zij hier nog het idee om haar diploma gewoon te halen en te gaan werken, zelfs met een man is dat mogelijk. Waar ze echter geen rekening mee gehouden had, was het feit dat haar man sterk vasthield aan het prototypische beeld van een *happy family*, inclusief werkende man die zijn gelukkige huisvrouw in haar onderhoud voorziet. Er ontstaat echter een probleem; Ezi en Mike blijken niet makkelijk kinderen te krijgen en na vijf jaar huwelijk zijn ze nog steeds kinderloos. Door Ezi's lusteloosheid en kinderloosheid, wil ze een jong meisje als huishoudhulp, omdat 'een jong iemand in huis de kans vergroot dat haar baarmoeder zich zou openen' en 'om haar te helpen in huis en om de eenzaamheid te verdrijven' (2011: 202).

Rapu is het dienstmeisje dat in huis komt, maar in plaats van dat Ezi hier gelukkig van wordt en haar liefheeft, heeft ze van begin af aan een hekel aan het meisje (2011: 203). Maanden later wordt Ezi inderdaad zwanger en dit vervult haar en Mike met een ultieme blijdschap.

Omdat haar benen haar geluk niet konden dragen, liet Ezi zich languit op bed vallen. (2011: 206) Het lukte haar niet te beschrijven wat ze voelde. "Gelukkig" leek een wat al te zwakke typering. Ze was niet alleen uitzinnig gelukkig, er was nog iets anders ook, iets beters, hoger dan gelukkig. (2011: 207-208)

Het geluk dat Ezi ervaart is volledig gebaseerd op het zwanger zijn en het idee van een kind krijgen. Het kind zelf en de liefde die Ezi nu al voelt voor haar kind is daarmee de belofte van het geluk. Dit wordt versterkt doordat Ezi hiermee ook een kind aan Mike geeft en hem daarmee geluk geeft, waardoor haar eigen geluk ook groter wordt.

Dit geluk is echter van korte duur, Rapu streeft haar geluk achterna en krijgt daarmee ook een partner, dit is echter Ezi's man Mike. Rapu verlaat na twee jaar de plaatselijke missieschool, omdat ze liever het huishouden doet en bij haar moeder is dan studeert. Rapu voelt zich fijner en beter met haar moeder in huis en leert van haar moeder hoe een familie in

elkaar zit en wat de rol van een vrouw daarin is. Wanneer er een echtpaar uit de stad op bezoek komt om te kijken of Rapu hun dienstmeisje kan en wil worden, wil ze dat dan ook graag, omdat dit leven haar gelukkig zal maken.

De moeder van Rapu leerde haar dat ze moest zorgen dat ze als dienstmeisje onmisbaar wordt, ze moet zorgen dat ze alles in huis doet voor het gevraagd wordt en zonder te morren. Haar moeder heeft haar geleerd een goed huisvrouw te zijn en een goede vrouw voor een man, bijvoorbeeld door een man nooit tegen te spreken. Wanneer Rapu ziet dat Ezi dit wel bij Mike doet, vindt ze dit dan ook onacceptabel.

Wat zou ze deze vrouwen, deze opgeblazen vrouwen, graag vertellen dat haar ouders misschien niet rijk waren, maar dat ze wel wisten wat goed was en wat fout, en dat ze dat bepaald niet van hen kon zeggen. Ze wilde dat ze tante Ezi kon zeggen hoe lelijk ze was, dat ze volkomen ten onrechte het geluk had met een man als oom Mike te zijn getrouwd, iemand die een veel, veel betere vrouw dan zij verdiende. (2011: 180)

Rapu ziet het geluk van Ezi, dat ze krijgt van haar man en ook simpelweg door het feit met hem getrouwd te zijn. Hier komt voor het eerst de jaloezie die Rapu voelt tegenover Ezi naar voren, maar tegelijk is het ook een soort boosheid; ze snapt niet dat Mike getrouwd is met een vrouw als Ezi, die geen goede huisvrouw is, geen kinderen aan hem geeft en geen manieren heeft. Naar Mike kijkt Rapu sowieso met afgunst en bewondering, hij is voor haar een man zoals een man hoort te zijn. Rapu is daarom ook meer gefocust op Mike en dit komt tot een hoogtepunt als hij haar in haar ogen op een andere manier benadert dan normaal.

“Rapu, kom eens!” brulde hij. Zowel die plotselinge kreet als dat hij haar bij de juiste naam riep, vervulde haar van blijdschap toen ze de keuken uit holde. [...] “We mogen haar wel een keertje lenen, toch?” Ze keek naar tante Ezi, maar het was oom Mike die zei: “Wanneer je maar wilt”, alsof het zijn voorrecht was om Rapu weg te geven. Ook dat deed Rapu stralen van geluk. Voor oom Mike zou ze overal heen gaan. Haar hoofd vulde zich zo met al dat geluk dat het boog, waardoor ze de indruk wakte verlegen te zijn. (2011: 191-192)

De woorden die Mike tegen Rapu spreekt zijn als complimentjes in haar oren en van complimentjes van haar oom Mike wordt ze gelukkig. Het geluk dat Rapu ervaart komt dus voort uit het krijgen van aandacht van de man die ze hoog heeft staan, een man die haar waardeert voor de huishoudelijke taken die ze uitvoert. Daarbij ziet ze Mike als een goede huisman en mede daarom is ze stiekem verliefd op hem. Rapu schikt zich in haar rol als gelukkige huisvrouw – ze is een vrouw die zorgt voor het huis en ze is gelukkig – maar het probleem is dat de man voor wie ze zorgt niet haar man is. Haar positie als gelukkige huisvrouw is dus problematisch, toch probeert ze te voldoen aan deze eisen, omdat dit haar gelukkig maakt.

Niet lang daarna laat Rapu door het wegglijden van haar omslagdoek per ongeluk haar naakte billen en rug zien aan Mike, wat ervoor zorgt dat Mike alleen nog maar kan dromen van Rapu en haar billen. Rapu schaamt zich in eerste instantie voor het incident, maar de gevolgen van het incident kan ze alleen maar waarderen.

Wat de goden ook voorbeschikten, ze vonden altijd een manier om het te laten gebeuren. [...] Dus toen ze oom Mike haar kamer zag binnenkomen met de blik van een man die al nachten niet heeft geslapen, wist ze welke wending haar lot nam. [...] En hij kwam bij haar binnen en trok zich weer terug. In en uit en in en uit. En ze vergat wie ze was, waar ze was en ze riep “*choyoo*”, want dat was wat ze altijd riep als geluk haar te veel werd, te veel voor woorden alleen. (2011: 219-220)

Omdat Mike haar 's nachts komt opzoeken en seks met haar heeft, wordt het plaatje wat ze heeft van de gelukkige huisvrouw alleen maar versterkt. De man des huizes wil met haar naar bed, wat eventueel kan betekenen dat zij ook de rol van vrouw des huizes kan gaan vervullen, waarmee ze de prototypische gelukkige huisvrouw wordt.

Daarnaast brengt Mike ook direct geluk voor haar, dit komt door de liefde die ze voor hem voelt. Deze liefde belooft haar geluk, als ze kan zorgen dat deze liefde beantwoord wordt en een rol gaat spelen in haar leven. De bevestiging van Mike dat hij Rapu ook graag wil en dat hij Rapu meer waardeert dan alleen als dienstmeisje, resulteert in een groot gevoel van geluk. Die nacht met Mike belooft Rapu al het geluk van de wereld, waarin zij kan samen zijn met Mike. Het moment dat ze weet dat ze zwanger is bevestigt en vergroot dit geluk.

Mike en zij waren voorbestemd om samen te zijn. Vroeg of laat zou iedereen dat ook weten. En ze zou hem de kinderen geven die hij zo graag wilde. Iedere man wil een zoon. Ze was dan misschien jong en onervaren, maar dát wist ze drommels goed. Haar toekomst zou verzekerd zijn als ze hem een zoon schonk. (2011: 221)

Wanneer Rapu inderdaad bevalt van een zoon, weet ze dat haar geluk bezegeld is en haar toekomst is veilig gesteld. Als Ezi dan ook nog besluit om te vertrekken, is Rapu's beeld van geluk helemaal vervuld en is ze de vrouw des huizes, vrouw van Mike, met een zoon, in een groot huis, waar zij zelf het huishouden kan doen. Ze heeft op dit moment het ultieme geluk bereikt en dat doet ze in de rol van de ultieme prototypische gelukkige huisvrouw. Inclusief de ultieme liefde van een man die ze liefheeft.

4.2.2 Valse belofte van geluk

Dat liefde van een man het ultieme geluk zal geven, blijkt niet vanzelfsprekend te zijn. Deze liefde resulteert regelmatig in een valse belofte van geluk.

Voor Oge komt dit voort uit het feit dat Gunter wel accepteert dat Jordi overleden is, waarbij hij probeert Oge hiervan bewust te maken. Het gevolg hiervan is dat ze uit elkaar groeien en dat Gunter vreemdgaat om te vluchten uit zijn huwelijk. Omdat we vanuit Oge lezen, lijkt het alsof Gunter een harteloze man is die weinig van zijn zoon houdt en vreemd gaat. Wanneer we echter meer van het verhaal te weten komen en hoofdstuk zeven vanuit Gunter wordt verteld, komen we erachter dat het moeizame huwelijk tussen de twee niet door Gunter komt, maar door Oge. De keuze van Oge om haar ongeluk te ontkennen en Gunter te haten omdat hij wel over Jordi's dood spreekt, resulteert in hun slechte huwelijk. Oge zelf ontvlucht het huis, Gunter en de urn. Het verliezen van het geluk is voor Oge de reden dat haar huwelijk verslechterd.

Wanneer Oge accepteert dat Jordi is overleden, ontstaat er ook weer ruimte om Gunter in haar leven te accepteren. Haar relatie met Gunter verbetert. Ze durft hem langzaam weer toe te laten tot haar leven, waardoor ze langzaam weer het geluk dat Gunter haar bracht en wil brengen kan accepteren. De liefde van Gunter zorgt uiteindelijk dus weer voor een beetje geluk, terwijl het ook de reden was voor ongeluk.

Ook voor Alek is de liefde en het geluk dat ze ervaart door Polycarp niet van lange duur. Na zes maanden vertrekt Polycarp naar zijn geboortedorp, alleen, en drie maanden later nog een keer. Hij neemt na de tweede keer zijn moeder mee terug naar huis, die Alek negeert. Polycarp mag van zijn ouders niet trouwen met een buitenlandse omdat hij de eerstgeboren zoon is. Ondanks de liefde die hij daadwerkelijk voelt voor Alek, wordt het groter geluk van zijn ouders boven zijn eigen geluk en boven het geluk van Alek gesteld. Polycarp is afhankelijk van het beeld van geluk van zijn ouders, Alek wordt hier ongewild in meegesleept. Alek krijgt hier te maken met de onrechtvaardigheid van geluk, omdat zij een buitenlandse is, mag zij niet trouwen met Polycarp en krijgt zij dus minder geluk dan als zij een meisje uit Nigeria was geweest.

Wat het geluk en het verliezen van geluk door het verliezen van liefde nog meer versterkt voor Alek, komt door het feit dat Polycarp haar verkoopt aan Dele. Alek denkt dat ze gaat oppassen in het buitenland, maar als ze in België zit wordt het haar duidelijk dat ze in de prostitutie moet werken. Het verraad van Polycarp brengt haar volledige ongelukkigheid, door liefde en het vertrouwen op de liefde, wat in eerste instantie geluk brengt, brengt bij haar telkens weer ongeluk mee. Dit is het moment dat Joyce/Alek beslist: ‘Van nu af aan, beloofde ze zichzelf, zou ze haar geluk nooit meer van andermans geluk laten afhangen.’ (2007: 245). De liefde van Polycarp blijkt dus een valse belofte van geluk te zijn.

Dat liefde problematisch is komt ook naar voren in *Nachtdanser*, waar Ezi door Mike beperkt wordt in haar mogelijkheden. Waar ze zelf hoogopgeleid is, ambities heeft en graag wilt werken, wil Mike dit niet.

Maar Mike wilde niet dat zijn vrouw ging werken. [...] “Je bent mijn vrouw. Mijn vrouw. Het is mijn plicht om te werken en zo in ons levensonderhoud te voorzien. En jouw taak is het om voor ons beiden te zorgen.” Ze was het niet met hem eens, maar ze had geen zin om ruzie te maken met de man die ze zo innig, zo intens liefhad. (2011: 202)

Voor het geluk van haar man en vooral het beeld van geluk van haar man, past ze zich aan, geeft ze haar eigen dromen op en schikt ze zich in haar lot. Ze stelt het geluk van Mike absoluut boven haar eigen geluk, waardoor haar geluk afhankelijk wordt van zijn geluk, ongeacht of haar beeld van geluk overeenkomt met het beeld van zijn geluk. Unigwe kan dit aanhalen om te laten zien hoe de verhoudingen zijn en dat de vrouw, ondanks haar dromen, toch afhankelijk is van haar man en van de liefde die ze voor haar man voelt. Het schrijnende hieraan zijn de gevolgen voor Ezi, ze verandert van een enthousiaste, ambitieuze vrouw in een lusteloze vrouw. Zelfs haar eigen bewuste ongelukkige positie stelt ze ondergeschikt aan het geluk dat de liefde voor Mike brengt en het geluk dat ze hem wil geven door te voldoen aan zijn beeld. De liefde van Mike brengt haar geen ultiem geluk, omdat ze niet kan doen wat ze leuk vindt.

Ze past dus haar eigen dromen aan de dromen van haar man aan, waardoor de wens om kinderen te krijgen ook groeit. Als ze dan toch getrouwd is en thuis zit, kan ze maar beter zorgen voor nageslacht en voor haar kinderen zorgen. Hier ontstaat echter weer een probleem, de eerdere aversie tegen Rapu blijkt gegrond te zijn, want – zij het onbewust – Rapu verleidt haar man en wordt ook zwanger. Wanneer Ezi een dochter krijgt, maar Rapu nog geen week later op de stoep staat met Mikes zoon in haar armen, breekt Ezi's hart: haar man is vreemdgegaan en dan nog wel met de dienstmeid. Niet gauw daarna verhardt Ezi en besluit het enige te doen wat haar goed lijkt:

Misschien dat haar moeder dat zou hebben gepikt van háár man, maar zijzelf was een moderne vrouw. Tijden veranderen! “Hem bij me houden? Ik ga bij hem weg. Ik kan hier onmogelijk blijven!” (2011: 231)

Ondanks het geluk dat Mike haar als liefhebbende man brengt, of in dit geval misschien bracht, is het ongeluk van het verraad van Mike groter. Het geluk dat Ezi en Mike met Mma hadden moeten hebben en Ezi had kunnen ervaren van Mike, is een valse belofte.

Tegelijk resulteert de keuze van Ezi om Mma alleen op te voeden in een moeilijke situatie voor Mma's geluk door liefde. Mma heeft, misschien wel door het ontbreken van een eigen familie, altijd gestreefd naar het zelf creëren van een gezin, met een liefhebbende man en een heel stel kinderen die zich geliefd voelen door hun moeder en die een toekomst voor zich hebben waarin ze niet veroordeeld worden. Doordat Mma echter werd opgevoed door alleen haar moeder, die ook nog eens prostitué was, werd ze gezien als ‘geen goede vrouw’.

“Voor iedere man zou ze een prima echtgenote zijn”, had een ex-vriendje tegen haar gezegd. “Alleen je moeder... Wij zijn geen *oyibo*, oo, wij zijn geen witte mensen voor wie liefde genoeg is.” (2011: 11)

Mma's achtergrond zorgt ervoor dat ze geen man kan vinden, dit wordt versterkt doordat in Nigeria liefde niet als ‘genoeg’ wordt gezien om een relatie te beginnen. Een goede familie en daarmee een goede toekomst zijn ook belangrijk. Liefde alleen blijkt hierdoor een valse belofte van geluk te zijn.

4.3 Vriendschap als belofte van geluk

Waar liefde van vriendschap normaliter gezien wordt als minderwaardig aan liefde van familie en een partner, is dit wel degelijk een vorm van liefde die de vrouwen zien als een beeld van geluk. Vriendschappen zijn liefdes die je zelf bewust kiest en waar je wat aan hebt. Vriendschap kan alleen ook kapot gaan en daarom schrijnend zijn, omdat het resulteert in een valse belofte van geluk.

4.3.1 Belofte van geluk

De liefde die voortkomt uit vriendschap zorgt er bijvoorbeeld voor dat *Fata Morgana* eindigt met een positieve noot; waar de vrouwen eerst ieder voor zich leefden in België, zijn ze na het

vertellen van hun geschiedenissen vriendinnen geworden. De band die deze vriendschap schept, geeft de vrouwen ook een deel geluk.

De tijd staat stil en Ama zegt: “Nu zijn we zussen.” De vrouwen pakken elkaar stevig vast. Jaren later zal Ama vertellen dat ze op dat moment beseftte dat ze vriendinnen voor het leven waren. (2007: 310)

Dat deze vriendschap een blijvende vriendschap is, zien we terug in het feit dat Joyce haar school in Nigeria vernoemd naar Sisi en ze een schilderij aan de muur hangt waarop vriendschap gepromoot wordt. De vrouwen ervaren door hun vriendschap een vorm van geluk in het heden, terwijl ze daarvoor alleen geluk zochten in het verleden of in de toekomst.

In *De Feniks* komt ook een vriendschap naar voren die geluk brengt, namelijk bij Oge. In Nigeria had zij een hartsvriendin, Angel, die ze al kende vanaf dat de twee heel klein waren. Oge kijkt tegen Angel op, omdat zij kiest voor zichzelf en haar eigen waarden en haar eigen geluk. Zo kiest zij voor haar eigen ontmaagding, iets wat niet vanzelfsprekend is in Nigeria.

Jullie waren negen jaar toen Angel en jij op een dag met een naald in jullie middelvinger hadden geprikt. Terwijl jullie de bloeddruppeltjes door elkaar smeerden hadden jullie gezworen dat jullie hartsvriendinnen zouden zijn totdat jullie beiden echt stokoud waren, vijfenveertig ofzo. Dat was jullie droom. Toen kwam de werkelijkheid en die goochelde Angel weg. (2005: 81)

Angel krijgt Aids en verdwijnt uit Oges leven. Eerst door te veranderen door de ziekte, dan helemaal door te overlijden. Het bestaan van Angel en de vriendschap die Oge en zij hadden, zorgden voor een gevoel van geluk. De twee meisjes deelden alles, inclusief hun toekomstdromen, die ze samen zouden bereiken. Dit geluk wordt de grond in geboord en tekent Oges leven, ze zal de ongelukkigheid die ze hiermee verkrijgt altijd met zich meedragen.

4.3.2 Valse belofte van geluk

Dat de vriendschap met Angel haar uiteindelijk ongeluk brengt, zorgt ervoor dat dit een valse belofte van geluk is. Als gevolg hiervan gaat Oge in België op zoek naar een vriendin, omdat ze weet dat vriendschap wel degelijk geluk kan brengen. Niemand is echter goed genoeg om de plaats van Angel in te nemen. Angel is haar hartsvriendin en nu zij weg is, zal het geluk van een andere vriendin nooit zo groot zijn. Dit komt extra ruw naar voren door het ontbreken van een vriendin in België en misschien nog wel meer het ontbreken van de vriendschappelijkheid van alle mensen om haar heen, zoals normaal was in Nigeria. Hier komt ook het contrast tussen Nigeria en België en de culturele gewoontes naar voren (zie 5.2).

Dit contrast komt ook naar voren in het verschil in relatie met Angel en met Lisa, de enige die ze in België bijna een vriendin kan noemen. Waar Oge en Angel twee handen op één buik waren en elkaar alles vertelden, is de vriendschap van Lisa en Oge gebaseerd op de vragen die Lisa stelt over Oges achtergrond, over Nigeria zelf en over de verschillen tussen ‘daar’ en ‘hier’. Diepgaandere onderwerpen zijn uit den boze.

Je wist, nog voordat ze overging tot haar gewone vragen, dat ze de stilzwijgende overeenkomst met je had gesloten dat jullie elkaar nooit zouden lastigvallen met elkaar persoonlijke emotionele bagage. (2005: 84)

De oppervlakkige vriendschap met Lisa, brengt Oge een klein beetje geluk, dat vooral gebaseerd is op afleiding en het menselijk contact. Dit beetje geluk komt niet in de buurt van het geluk dat ze voelde ten tijde van haar vriendschap met Angel. De belofte die deze vriendschap deed over het geluk dat vriendschap kan brengen, verandert voor Oge in België in een valse belofte: vriendschap hier brengt helemaal geen echt geluk.

Dat vriendschap in Nigeria ook een illusie kan zijn, ervaart Mma. Door de keuze van Ezi om bij haar man weg te gaan en Mma alleen op te voeden en in de prostitutie te gaan, bekijken de mensen Mma met in hun achterhoofd haar moeder. Zo denken de mensen om hen heen dat prostitutie in de genen zit, dat als moeder weggaat bij haar man de dochter dat vast ook zal doen en dat als je met Mma en/of Ezi omgaat je eigen eer ook bezoedeld wordt. Als gevolg daarvan blijken de vriendinnen die ze eerst dacht te hebben haar alleen maar te tolereren doordat hun ouders huurders waren bij Ezi.

Zij en Akachi waren hartsvriendinnen geweest, ja toch? Nu vroeg ze zich dat af, was ze daar lang niet meer zo zeker van. [...] De gedachte kwam in haar op dat ze zich waarschijnlijk verplicht hadden gevoeld om vriendschap met haar te sluiten en aardig tegen haar te zijn, omdat ze haar moeders huurders waren. Ook de koekjes en snoepjes speelden daarbij vermoedelijk een rol. Ze respecteerden haar moeder alleen als huisbaas en haarzelf als dochter van de huisbaas. [...] Ze mocht dan hun huisbaas zijn, maar het was wel de deugdzaamheid van hun dochters die op het spel stond. En daar kon je nooit te voorzichtig mee zijn. Als je goede naam naar de maan was, kon je het wel schudden. Dan konden ze een huwelijk met een goede partij wel vergeten. (2011: 71-72)

De vriendschap en het geluk dat met deze vriendinnen gepaard ging; iemand op wie je kan bouwen en die je kan vertrouwen en met wie je samen de wereld gaat veroveren, bleek slechts schijn te zijn. De vriendschap was dus een valse belofte van geluk, veroorzaakt door de keuze van Ezi om haar dochter alleen op te voeden.

Door het verlies van haar vriendinnen, had Mma helemaal geen meer om haar heen van wie ze liefde kon ontvangen en van wie ze gelukkig kon worden. Het ongelukkig zijn met het ontbreken van vrienden en familie, wees voor Mma op het feit dat geluk dus blijkbaar samenhangt met het wel hebben van vrienden en familie. *Nachtdanser* en *De Feniks* lijken hierin op elkaar; vriendschap is een illusie en het geeft geen geluk.

5. Hybriditeit en geluk

Door botsing van culturen, enerzijds door migratie en anderzijds door verschil in moderne blik en traditionele blik op het leven, ontstaan er conflicterende beelden van geluk. De keuzes die gemaakt worden met het oog op geluk worden hierbij problematisch. Dit is precies wat Ahmed beschrijft in haar hoofdstuk *Melancholic Migrants*: het is voor migranten (en andere hybride personen) onmogelijk om het juiste geluk te kiezen, omdat er met iedere keuze ongelukkigheid samenhangt voor de migrant zelf, de ouders of de samenleving. Het beeld van geluk in een maatschappij wordt gevormd door bemoeienissen van bijvoorbeeld de overheid, waardoor de belofte geluk gestuurd wordt.

Verskillende vrouwelijke personages van Unigwe krijgen te maken met deze problematiek tussen de eigen keuze en de keuze die gewoon is binnen de heersende cultuur en die door de maatschappij opgelegd is. Andere vrouwelijke personages lopen aan tegen problemen die veroorzaakt worden door migratie en het komen te wonen in een nieuwe cultuur. In dit hoofdstuk zal ik kijken naar hoe de eventuele hybriditeit de beelden van geluk beïnvloeden en vormen, om vervolgens te kijken hoe dit de keuzes van de vrouwen beïnvloedt: welke keuzes willen de vrouwen maken, welke keuzes maken ze, van waaruit worden deze keuzes gemotiveerd en voor wie en wat zijn de consequenties van deze keuzes?

5.1 Tradities en modernisering

Verskillende vrouwelijke personages van Unigwe krijgen te maken met deze problematiek tussen de eigen keuze en de keuze die gewoon is binnen de heersende cultuur en die door de maatschappij opgelegd is. Dit zien we bijvoorbeeld bij Ezi in *Nachtdanser*, die kiest voor een opleiding en voor het alleenstaande moederschap omdat dit haar en haar dochter meer geluk zal brengen, maar wat niet geaccepteerd wordt door de samenleving omdat het vanuit de maatschappij afgekeurd wordt in de traditionele cultuur. Ezi's eerste droombeeld van geluk is gebaseerd op haar zelfgevoerde toekomstbeeld dat bestaat uit studeren, een baan zoeken en carrière maken. Ze streeft er ook naar om dit geluk te bereiken en ze heeft hier alles voor over, zelfs als dat tegen de wil van haar ouders in gaat.

De tijden zijn veranderd, zei Ezi tegen haar ouders, en als er iemand was die met haar tijd meeding, was zij het wel. Als een van de weinige vrouwen op de faculteit deed ze pionierswerk, zei ze. Het was aan haar om andere vrouwen aan te moedigen door zelf vol te houden en haar dromen na te jagen. En nee, in die dromen was geen plek voor een huwelijk voordat ze haar titel stevig in handen had. (2011: 196)

Ezi wordt hier een voorbeeld dat perfect voldoet aan de eisen van Ahmeds *feminist killjoy*, ze kiest voor haar eigen toekomst en haar eigen succes, onafhankelijk van de gevolgen voor degenen om haar heen – in deze situatie haar ouders – en in tegenstrijd met het stereotype, prototypische beeld van de ‘gelukkige huisvrouw’. Voor Ezi heeft deze keuze echter nog een andere dimensie, zij zet zich niet alleen af tegen dit prototypische beeld, maar ook tegen de traditie en de op dat moment nog veelal geldende normen en waarden in Nigeria. Unigwe laat hier zien dat het mogelijk is om je hiertegen af te zetten en te kiezen voor jezelf.

Deze keuze, om te gaan studeren, voor zichzelf te zorgen en daarmee haar dromen na te jagen, is vooral gemotiveerd vanuit de gevolgen voor haarzelf. Ze wil niet afhankelijk zijn van een man, ze wil zelfvoorzienend zijn en ze wil laten zien dat een vrouw dit ook daadwerkelijk kan. Ze laat zien dat ze een moderne vrouw is. Uiteindelijk zal ze ook haar diploma behalen, maar door Mike zal ze geen baan zoeken en later zal ze met haar opleiding geen baan vinden. Hoogopgeleid zijn geeft geen garantie voor een baan en daarmee een verzorgde toekomst.

Door de keuze te maken om Mma alleen op te voeden, komt Ezi weer dichter te staan bij de persoon die ze eerst was en die koos voor haar eigen opleiding en haar eigen beeld van geluk. Ze kiest weer voor de feminist killjoy in plaats van voor de gelukkige huisvrouw. Dit keer 'killt ze de joy' niet alleen van haar ouders, maar ook van Mike en van de rest van hun families. Dit beeld voldoet aan het feministische beeld dat Ahmed laat zien in haar theorie. Ahmed wil tegelijk laten zien hoe dit beeld in het leven goed is, in deze literaire tekst lijkt Unigwe vooral te willen laten zien hoe de maatschappij in elkaar zit: het is niet erg om vreemd te gaan als daar kinderen en al helemaal een zoon uit voortkomt, de eerste vrouw hoort dat maar te accepteren, accepteer je dit niet, dan wordt jij niet geaccepteerd.

Ezi lijkt in eerste instantie positief over de maatschappij, want haar keuze om weg te gaan is deels voortgekomen uit haar beeld van de maatschappij.

En hoe moeilijk kon het nu zijn om als alleenstaande vrouw met een baby te leven? De dingen waren veranderd sinds de tijden van haar moeder, toen vrouwen doodsbenauwd waren om alleen te leven. De maatschappij was toch zeker intelligenter geworden, toleranter? (2011: 235)

Het blijkt echter dat dit positieve beeld van de maatschappij niet waarachtig is. Waar Ezi streeft naar modernisering en denkt dat dit in Nigeria al geaccepteerd wordt, is het tegendeel waar en blijft Nigeria hangen in tradities. Unigwe lijkt Ezi hier te gebruiken om duidelijk te maken dat er binnen Nigeria ook een groot verschil is tussen streven naar vooruitgang en het tegenhouden van deze modernisering door het vasthouden aan de tradities. Het is in zekere zin een bekritisering van de Nigeriaanse maatschappij, want als ze vast blijven zitten in dit patroon, zal het land nooit moderniseren en zich kunnen meten aan de westerse wereld.

Dit is niet de enige kritiek die Unigwe via Ezi geeft op de Nigeriaanse maatschappij: 'Dat is de ellende met dit land. Wij houden van goede dingen, maar we willen geen moeite doen om ze goed te houden.' (2011: 56). Waar Nigeria zeker af en toe wel streeft naar goede dingen voor het land, is het te lui om hiervoor te blijven vechten en moeite te doen. Iedereen zal naar elkaar kijken, zonder zelf iets uit te voeren, gevolg hiervan is dat er nooit een continue vooruitgang zal zijn. Het duidelijke contrast dat Unigwe maakt tussen moderne keuzes en het vasthouden aan traditie, lijkt het grootste probleem bloot te leggen.

Ook Joyce/Alek in *Fata Morgana* krijgt te maken met de tradities die gewoon zijn in de samenleving; Polycarp moet trouwen met een meisje uit het eigen dorp of tenminste uit het eigen land en niet met een buitenlandse, ondanks dat Joyce/Alek hem geluk brengt, geeft voldoen aan de tradities hem misschien meer geluk maar brengt het in ieder geval ongelukkigheid bij Joyce/Alek en bij zichzelf. Oge denkt in *De Feniks* in eerste instantie ook

te maken te krijgen met deze verschillen; ze denkt dat haar ouders nooit een blanke als haar man zullen accepteren, wat uiteindelijk wel gebeurt.

Wat ook opvallend is en gekoppeld kan worden aan een cultuurverschil, zijn de voorspellingen die gedaan zijn bij de geboorte van zowel Rapu als Sisi, waarbij voor beide werd verklaard dat ze hun familie geluk zouden brengen en uit de armoede zouden komen. Waar dit voor Rapu resulteerde in een gelukkig gezin, bij een rijke man en met drie kinderen, kwam Sisi terecht in de prostitutie in België zonder liefde om haar heen. Ondanks dat de vrouwen kiezen voor hun eigen beeld van geluk, versterkt en veroorzaakt door De Profetie, hebben ze allebei een heel ander leven, omdat ze beide een ander leven ambiëren. Hieruit ontstaat de mogelijkheid om te concluderen dat het kiezen voor een leven als prototypische huisvrouw resulteert in een gelukkiger leven, maar dit is niet een conclusie die ik zou ondersteunen. Unigwe lijkt hiermee juist aan te geven dat je achter je eigen beeld van geluk aan zou moeten gaan, ondanks de eventuele consequenties. De kans namelijk dat Sisi gelukkig zou worden op Rapu's positie is klein.

5.2 Migratie en verandering

In *De Feniks* en in *Fata Morgana* vindt er migratie plaats. Voor Oge krijgt dit vorm in bijvoorbeeld de andere manieren om afspraken te maken, men loopt niet zomaar bij elkaar binnen, en de andere manieren waarop mensen elkaar op straat behandelen. Vervolgens krijgt Oge in België te maken met andere beelden van geluk; men loopt niet zomaar bij elkaar binnen en legt op andere manieren vriendschappen, zodat geluk anders wordt verkregen dan in Nigeria gewoon is, door verschillen in de samenleving en cultuur.

Waar iedereen in Nigeria elkaar groet op straat, loopt in België iedereen elkaar voorbij. Zelf denk ik dat dit te maken heeft met de verschillen in maatschappij, in België (en de gehele westerse wereld) leven de mensen volgens een systeem waarbij economische waarde belangrijk is; men is altijd onderweg om iets te doen en is bezig met zijn eigen vriendenkring, terwijl in Nigeria de druk lager ligt en de mensen minder jachtig zijn; hierdoor hebben ze niet alleen meer tijd voor zichzelf, maar ook voor elkaar. Dit wordt beschreven vanuit Oge, en is dus in zekere zin een mening van Oge. De vraag die hierbij gesteld kan worden is of dit daadwerkelijk zo is, of dat het een vooroordeel is, dat wederom door de samenleving vormgegeven is. Het verschil tussen Nigeria en België moeten we dus genuanceerder opvatten dan dat het hier gepresenteerd wordt.

Voor een migrant lijkt dit verschil te liggen in de koelheid van de mensen: Belgische mensen zijn niet hartelijk en Nigeriaanse wel, terwijl het verschil misschien wel dieper zit: Belgische mensen zijn doelgericht en Nigeriaanse hebben de tijd voor iedereen. Waar Unigwe dit brengt als een verschil in de mensen en het ontbreken van dit simpele geluk in België, is dit vooral gelegen in de ervaringen van migratie. Het sociale contact in België en in Nigeria is volgens verschillende normen opgebouwd, wat niet betekent dat het één beter is dan het ander, iets wat Unigwe of haar personage wel lijkt te impliceren (Nigeriaans boven Belgisch). In zekere zin kan het ook betekenen dat Unigwe het beeld van Oge kritisch bekijkt, want is het wel zo simpel als dat Oge het stelt?

Oge ervaart in België veel ongelukkige gevoelens, die dus gedeeltelijk voortkomen uit het migreren van Nigeria naar België. Tegelijk is deze migratie een onderdeel van het ervaren van geluk, als Oge haar vader mag geloven.

Mijn vader zegt dat een reiziger gezegend is omdat hij een wereld van verhalen ziet en hoort. Hij zegt altijd dat een reiziger terugkeert met een tas vol vertellingen. Ik heb hier zo veel gezien dat ik nu al meer dan genoeg heb voor wanneer ik me bij mijn voorouders voeg. (2005: 9)

Het ‘gezegend zijn’ wat haar vader benoemt en het daarmee verwerven van verhalen, is wat een mens in zijn opvatting rijk maakt en wat een mens gelukkig maakt. De vraag is of dit voor Oge ook zo is, of dat zij haar keuzes baseert op een andere vorm van geluk. Wat hiermee samenhangt, is dat haar vader dit beeld van geluk vormgeeft vanuit de cultuur en de opvoeding die hij gehad heeft. Voor een Nigeriaanse man die de ruimte en de middelen heeft gehad om zelf te reizen, is dit iets wat een mens gelukkig maakt. Naast dat hij zelf ook gereisd heeft en weet wat voor waarde de vertellingen van een reiziger waard zijn, is het denk ik een beeld dat veel Nigerianen hebben; juist doordat zij zelf nooit in Europa zijn geweest of andere verre reizen hebben gemaakt, zorgt dit ervoor dat deze mensen daarover dromen en fantaseren en de verhalen van anderen waarderen. Haar vader lijkt echter te vergeten dat er een verschil bestaat tussen een reiziger, die van huis gaat en daar ook weer terugkomt, en een migrant, die van huis vertrekt en ergens een nieuw bestaan moet opbouwen.

Voor Oge bestaat namelijk dit verschil tussen reiziger en migrant en ik denk dat Unigwe hier tevens een beeld van geluk uitdraagt: een reiziger is gezegend met verhalen en wordt hier gelukkig van, want een reiziger keert terug naar huis en kan de verhalen aan de thuisblijvers vertellen, een migrant is ook gezegend met verhalen, maar wordt hier niet gelukkig van, omdat een migrant niet terugkeert naar zijn huis, leeft in de verhalen, maar ze niet met de achterblijvers kan delen. Dit lijkt te impliceren dat het verhalen vertellen aan mensen die het zelf niet meemaken en die je kent van vroeger geluk brengt, en dus niet de verhalen zelf.

Opvallend bij *De Feniks* en *Nachtdanser* is dat waar Rapu in *De Feniks* een verschil laat zien tussen arm en rijk, waarbij er geluksmomenten ontstaan in dit nieuwe rijke leven, Oge een zelfde soort geluksmomentjes ervaart tussen haar leven in Nigeria (ook vrij rijk) en haar leven in België. Zo verbazen zij zich allebei over technologieën in de keuken en misschien nog wel duidelijker; het genot bij beide vrouwen wanneer zij het lichtknopje ontdekken en die aan-uit-aan-uit doen om zich te verbazen over het gemak waarmee je het licht kan beheersen (2005: 45, 2011: 173). Door zulk soort overeenkomsten lijkt Unigwe de overeenkomsten tussen beide vormen van hybriditeit te bevestigen: tussen verschillende landen en binnen één land, maar met verschillende gelaagdheden. De gevolgen die de hybriditeit vervolgens heeft op de beelden van het geluk zijn ook hetzelfde, namelijk paradoxaal. Hybriditeit brengt geluk en is problematisch, want het brengt nieuwe beelden van geluk met zich mee die niet bij de oorspronkelijke beelden van geluk passen.

In *Fata Morgana* komt de problematiek die gepaard gaat met hybriditeit en migratie nauwelijks aan bod, wat op zichzelf ook opvallend is. De oorzaak hiervan kan liggen in het feit dat de vrouwen in *Fata Morgana* geen ruimte krijgen om te integreren en als een volwaardig vrouw te functioneren in de Belgische samenleving. Dit gebrek aan integratie en aanpassing en het gebrek aan de mogelijkheid om te integreren en aan te passen, lijkt door Unigwe expres te zijn toegepast. Ze laat hiermee zien dat er geen problematiek is als er geen daadwerkelijke vermenging plaatsvindt, tegelijk vindt ze dit problematisch, omdat de

vrouwen hierdoor niet de ruimte krijgen om hun eigen geluk uit te vinden en om geluk te bereiken of te willen bereiken dat gelijkwaardig is aan het geluk van de 'echte' Belgische vrouwen: 'zij' mogen niet dromen wat 'wij' dromen. Sisi is degene die het dichtst bij onze dromen komt, maar dit leidt tot de dood. Hiermee lijkt Unigwe extra te benadrukken dat de vrouwen onze dromen niet kunnen bereiken in het leven.

6. Toekomstbeeld van geluk

Unigwe schrijft in *De Feniks*: ‘Het leven is een fata morgana. Pestend. Tergend. En wanneer je de wanhoop het meest nabij bent, lost alles op in het niets. De illusie die mijn leven is, valt uiteen’ (2005: 193). Dit is enerzijds opvallend omdat haar tweede roman vervolgens deze naam draagt, anderzijds is dit opvallend omdat ik denk dat dit citaat de kern vormt van het beeld dat Unigwe vormt van geluk. In alle drie de romans wordt het geluk gezien in het verleden, in de toekomst of als illusie. Gevolg hiervan is dat geluk in het heden niet lijkt te bestaan of betwijfeld wordt. Unigwe kan hiermee zeggen dat men niet genoeg bewust is van het geluk in het heden en het geluk in het heden ook niet (genoeg) lijkt te waarderen, of dat geluk nergens is. Geluk blijft in zekere zin een droom of illusie in plaats van dat het er daadwerkelijk is: geluk is als een Fata Morgana.

Hiernaast is het nodig om op te merken dat de vrouwen wel altijd dromen hebben en blijven hebben voor in de toekomst en altijd blijven geloven in een betere toekomst. Zelfs als het beeld van geluk en de belofte van geluk meermaals ontkracht wordt, wat bij alle vrouwen – zij het op een andere manier – gebeurt, blijven ze hopen en geloven in een betere toekomst en in geluk in de toekomst.

Vooraf in *Fata Morgana* komen de toekomstdromen en de voortdurend veranderende toekomstdromen naar voren. Dit lijkt getypeerd te worden in een opmerking die Efe maakt: ‘Maatstaven veranderen als het om geluk gaat.’ (2007: 123). Waar de vier dames vroeger grote dromen hadden en dachten gelukkig te worden of te zijn door hun dromen te behalen, zijn deze dromen nu niet meer aanwezig. Bijvoorbeeld bij Ama is het beeld van geluk en wat haar gelukkig maakt gekrompen tot de situatie waarin ze nu zit. Ze denkt dat ze wel gelukkig is, ze heeft in ieder geval niets te klagen: ze heeft een baan, een huis, eten, een leven, dat maakt haar voor nu gelukkig genoeg. De hoeveelheid geluk en het genoegen nemen met het beeld van geluk in de situatie waar ze op dat moment zitten, is een verandering van de maatstaven van geluk, de vrouwen hadden daarvoor een beter beeld van geluk. Het positieve is dat het lijkt alsof de maatstaven van geluk, door de dood van Sisi en door het aan elkaar vertellen van de geschiedenissen van de andere drie vrouwen, weer omhoog gaan en de vrouwen weer gaan staan voor hun eigen geluk.

Voor Efe was geluk in eerste instantie naar school gaan en kind zijn en schrijfster te worden. “‘Dat was mijn grootste droom. Ik zou boeken gaan schrijven en beroemd worden’” (2007: 259). Deze droom verwatert echter doordat haar moeder overlijdt en zij voor het gezin moet zorgen. Haar focus ligt op het gezin onderhouden en geld zien te krijgen, zodat ze van dit geld spullen kon kopen en haar familie kon verzorgen met meer dan de basis (2007: 65). Wel blijft ze dromen van studeren. Wanneer ze echter bevalt van L.I., wordt hij haar grootste prioriteit en wordt haar geluk afhankelijk van zijn geluk. Ze denkt niet meer aan wat ze zelf wil, ze denkt aan wat hij kan bereiken in zijn leven, dit is belangrijker dan haar eigen geluk. Uiteindelijk bedenkt Efe nieuwe toekomstplannen, als ook blijkt dat haar zoon haar niet meer ziet als moeder. Efe koopt meisjes in Brussel en wordt zelf Madam (2007: 289). Of ze daadwerkelijk gelukkig is in deze positie blijkt niet uit de roman, maar wat mij betreft is zij hier wel gelukkig, zij het gemeten met een lagere maatstaf.

Ama was het slimste meisje van de klas en haar toekomst zag er qua studie rooskleurig uit, totdat ze haar examens niet haalde wat betekent dat ze niet naar de universiteit kon. Deze universiteit zou haar in eerste instantie verlossen van haar ouders en van haar dorp, de universiteit staat dus gelijk voor geluk. Dit keer niet alleen omdat het haar een goede baan en dus geld en dus mogelijkheden zou bieden, maar ook de verlossing van haar ouderlijk huis.

Wanneer ze bij Mama Eko woont, verandert haar toekomstbeeld, helemaal door de jonge, rijke vrouwen die in het eetcafé komen en die Ama een beeld geven van hoe het ook kan zijn (2007: 168-169). Dit is de reden waarom ze kiest om naar het buitenland te gaan, met in haar achterhoofd de droom om zelf een eetcafé te beginnen. Als Efe aan Ama vraagt waar zij van droomt, geeft Ama aan dat ze wel eens overweegt om popster te worden, maar dat ze weet dat ze vals zingt en het dus nooit meer dan een droom wordt (2007: 260). Haar eerdere toekomstdroom, van een eigen eetcafé, komt beter in de buurt van haar daadwerkelijke toekomst:

Het [zou] Ama zijn die een winkeltje opende en Mama Eko als beheerder aanstelde. Mama Eko zou haar vertellen dat ze altijd had geweten dat ze zou slagen. Ze zouden nooit met een woord reppen over Ama's jaren in Europa. (2007: 299)

In Lagos heeft Ama een winkeltje, ze is schuldenvrij en ze is weer bij degene die haar liefde geeft, namelijk Mama Eko. Grote kans dat dit voor Ama op dat moment het hoogste geluk is wat ze wilde en kon bereiken.

Ook Joyce/Alek haar toekomstdromen waren ooit groot, maar door de komst van de rebellen veranderde haar hele leven. Toen ze met Polycarp samen was, was haar toekomstdroom een gelukkige huisvrouw, met vele vriendinnen, genoeg geld om haar eigen huisje in te richten en vele kinderen van Polycarp. Zelf verwoordt Joyce haar toekomstdromen en het geluk dat ze hiermee zou verkrijgen:

“Ik stelde mezelf voor als dokter Alek. Ik geloofde dat ik zou trouwen, dat ik mijn ouders kleinkinderen zou bezorgen, zou werken in het regeringsziekenhuis. Maar ik denk dat ik het nu misschien maar houd bij een boetiek. Of een enorme supermarkt in Lagos” (2007: 260)

Door de woorden ‘ik denk dat ik het nu maar houd bij’ geeft Joyce/Alek aan dat ze weliswaar nog steeds droomt, maar dat deze dromen aangepast zijn aan de situatie waarin ze zich nu bevindt. Haar toekomst wordt ook bepaald door veranderde maatstaven, door mindere maatstaven. Joyce/Alek zal uiteindelijk na vier jaar terugkeren naar Nigeria, waar ze tweeëntwintig voornamelijk vrouwelijke jonge leerkrachten aanneemt en een regeling treffen voor kinderen die de school niet kunnen betalen (2007: 299). Ze verkrijgt hierdoor geluk door geluk te brengen aan andere mensen, enerzijds aan de jonge vrouwen die docent worden op haar school, anderzijds aan de kinderen die bij haar naar school gaan. Door deze andere mensen een goede toekomst te bieden, wordt zijzelf gelukkig.

Sisi krijgt nooit een toekomst waar ze van gedroomd heeft, toch is het Sisi waarvan we de meeste toekomstdromen weten. Deze zijn vooral gericht op rijkdom, vele mooie spullen,

sieraden, goud, auto's, grote huizen, een goede plek en verzorging voor haar ouders en een liefdevol gezin. Deze dromen zijn bijna perfectionistisch en zouden haar daarom geluk moeten bezorgen. Het onrechtvaardige aan Sisi haar geluk of vooral het streven naar geluk, is dat ze wel een hoge opleiding afmaakt, maar dit haar toch geen baan oplevert. Het lichaam wordt hier winstgevend, in plaats van een opleiding. Sisi vindt haar geluk slechts in de liefde en in haar dromen, waardoor we kunnen concluderen dat ze veelal ongelukkig is.

Opvallend aan alle vier de vrouwen is dat ze grote toekomstdromen hebben aan het begin van hun leven, die vooral samenhangen met een goede scholing, een goede baan en daarmee genoeg geld om het leven rooskleurig te maken. Dit is voor allen ook de motivatie om naar Europa te vertrekken, want in het buitenland is alles beter: 'Niemand wilde hier blijven, tenzij ze bakken geld hadden om het land te overleven.' (p. 90). Het werken in Europa lijkt voor de achterblijvers ook een droom te zijn, iets dat bij voorbaat geluk brengt. Wij als lezer weten dat het tegendeel waar is en wat de vrouwen zelf ook beseffen: "'We zijn hier niet gelukkig. Niemand van ons.'" (2007: 310). Ze houden echter vast aan een desondanks betere toekomst met meer geluk, iets wat al hun keuzes beïnvloedde, beïnvloedt en blijft beïnvloeden. Het zoeken en bereiken van geluk is de motivatie van alle keuzes.

Wat hier constant benadrukt wordt is de 'belofte van geluk' en *what really happens*, om met Ahmed te spreken, oftewel de realiteit van geluk. Geld, liefde, het verhuizen naar Europa en de andere keuzes die de vrouwen maken zijn allemaal onderdeel van hun streven naar geluk, omdat deze dingen geluk beloven. Schrijnend is echter dat deze dingen in de realiteit verschillen voor verschillende groepen en individuen in de samenleving en dus vaak een valse belofte van geluk blijken te zijn. Daarnaast wordt dit geluk vaak gedefinieerd in het verleden, in de toekomst of in hun dromen, maar ontbreekt dit in het heden.

Het geluk dat Oge in *De Feniks* voor ogen heeft in de toekomst, kan pas tot stand komen na het accepteren van dood van Jordi. Het lot is onrechtvaardig en brengt de één wel geluk en de ander niet. Terwijl er vele gezinnen zijn die wel een gezonde zoon hebben en een gelukkig gezin, is dit voor Oge en Gunter niet het geval. Door te accepteren en bewust te worden van deze onrechtvaardigheid, is er ruimte om weer opnieuw geluk te ervaren. Ook Regina ondersteunt het geluk dat Gunter Oge brengt en kan brengen en ze moedigt haar dochter dan ook aan om weer te vechten voor haar eigen geluk:

"Hier, Oge. Je moet er goed uitzien. Als je het niet voor jezelf doet, doe het dan voor je man. Je hebt een zoon verloren, dat klopt. Maar wil je je man soms ook nog kwijt? Je bent jong. Zie er dan ook jong uit! Kleed je jong. Hou je man en God zal je een ander kind sturen." (2005: 197)

Ondanks de vele vormen van ongeluk die Oge ervaart in haar leven, moet ze het heft in eigen handen nemen en vechten voor het geluk dat in de toekomst kan komen. De roman geeft daarmee het volgende beeld van het streven naar geluk: de valse belofte van geluk ontmoedigt de mens, maar wanneer dit overkomen wordt, kan er nieuw geluk toegelaten worden. Dit is een heel hoopvol beeld van streven naar geluk en de vraag is dan ook of dit reëel is; voor veel mensen is er geen mogelijkheid – door de machtsbepalingen in de samenleving – om onrechtvaardigheid te overkomen, zij blijven daarom zitten in een ongelukkige situatie.

Oge is een goed voorbeeld van iemand die wel voldoet aan dit beeld, door de ongelukkigheid te overkomen, streef je naar het beste geluk voor jezelf. Dit geluk kan dan andere vormen aannemen, maar blijft niet beperkt tot de ideeën die opgelegd zijn door anderen en de maatschappij. Unigwe schetst een idealistisch en moraliserend beeld; geef niet op, het wordt altijd beter. De vraag is of dit niet iets té idealistisch is, iets wat zeker kan in een roman en in een verhalende situatie, maar niet iets wat bereikt kan worden in de echte wereld.

Waar Mma in eerste instantie vasthoudt aan de tradities, omdat ze zag dat het afwijken van deze tradities ongelukkigheid veroorzaakt, leert ze door haar moeders verleden dat moderne keuzes niet fout zijn, maar gemaakt kunnen worden uit toekomstdromen. Mma accepteert in zeker zin de *feminist killjoy* keuzes van haar moeder, wat resulteert in liefde en begrip voor haar moeder. Dit zorgt er uiteindelijk weer voor dat ook Mma zich tegen de tradities inzet en naar meer modernisering streeft. Tegelijk kan Mma door het accepteren van haar ongelukkige situatie en haar ongelukkige jeugd, geluk ervaren in haar moeders keuzes.

De roman eindigt daardoor ook met een optimistisch beeld, waarin Unigwe misschien wel wil zeggen dat zelfs in een land als Nigeria, waar iedereen vasthoudt aan tradities en niet naar vooruitgang streeft, er langzaam ruimte komt voor modernisering.

Voor zich zag ze het pad dat ze zou bewandelen. Of Obi haar zou vergezellen wist ze niet zeker, al hoopte ze van wel. Maar één ding stond voor haar vast: het was tijd om haar moeder terug te betalen. Ze zou alles aflossen. Een offer voor elk offer van haar. Mma's bloed voor dat van Ezi. De B stond voor 'bloed'. Dikker dan water. Ze zou teruggaan naar Enugu en beginnen aan haar moeders huis. Haar ziel moest rusten in vrede. (2011: 284)

Deze modernisering, het loskomen van tradities, is wat Mma in de toekomst wil gaan waarmaken, zodat de toekomst haar geluk zal brengen op alle niveaus.

In alle drie de romans is het beeld van de toekomst hoopvol. Deze hoop zorgt ervoor dat de vrouwen blijven vechten. Unigwe lijkt hier te willen zeggen dat de hoop op geluk nooit moet worden verloren, want geluk is er voor iedereen. Ondanks dat dit geluk afhankelijk is van de maatschappij en de ideeën die de maatschappij van geluk schetst en van de mensen om je heen, vooral de mensen die je liefhebt, is het belangrijk om vast te houden aan je eigen idealen, beelden van geluk en ideeën van geluk, want dát resulteert uiteindelijk in daadwerkelijk geluk. Dit geluk lijkt te worden vormgegeven in gelijkheid of rechtvaardigheid.

Toch vind ik het belangrijk om hier op te merken dat, ondanks dat de vrouwen vechten voor hun toekomst en blijven dromen, de dromen wel aangepast worden als gevolg van de positie waarin ze zich bevinden. Naast Rapu en Mma willen alle vrouwen studeren, omdat dit garant staat voor een goede baan en een goede toekomst. Hoogopgeleid zijn blijkt echter geen garantie te zijn voor een baan om daar geld mee te verdienen en een toekomst vast te stellen, het lichaam blijkt deze functie wel te hebben. De vier vrouwen uit *Fata Morgana* en Ezi uit *De Feniks* zijn afhankelijk van hun lichaam voor hun toekomst en hun geluk.

Tegelijk blijft in tact dat toekomstdromen niet per se toekomstwerkelijkheden zijn. Dromen impliceren het streven naar geluk, een toekomstdroom is een beeld van geluk, maar geen daadwerkelijk geluk. Hier komt een duidelijke scheiding in *promise of happiness* en realiteit van geluk naar voren. In zekere zin blijft het geluk een illusie en een ideologie,

waarbij alleen de tijd kan uitwijzen of het bij slechts een illusie blijft. Daarom is het altijd goed om na te gaan in wiens belang die illusie is. Unigwe lijkt hier wederom impliciet kritiek te leveren op de houding ten opzichte van geluk: men ziet het alleen in het verleden of in de toekomst, als een illusie, maar niet in het heden. Dit zou meer moeten gebeuren.

7. Conclusie

Unigwe lijkt in alle drie de romans een geïdealiseerde vorm van geluk te bekritisieren en dan wel de vaste patronen en verwachtingen van geluk, veroorzaakt door de samenleving, tradities, de cultuur en de mensen om je heen. Daartegenover staat het idee dat geluk, gelijkwaardigheid, uit de vrouwen zelf moet komen en uit hun eigen ideeën van geluk. Dit komt overeen met wat Ahmed presenteert in haar *Promise of Happiness*: kies voor je eigen geluk, vooral als vrouw, ook wanneer dat in strijd is met de prototypische beelden van geluk voor vrouwen die veelal zijn opgebouwd vanuit een mannelijk wereldbeeld.

Alle vrouwen kiezen voor hun eigen geluk en hun eigen beeld van geluk, ook als dat wordt afgekeurd door de omgeving, de cultuur en de maatschappij. Wat de vrouwen zien als eigen geluk loopt wel uit elkaar, zo kiest Rapu bijvoorbeeld voor een leven als een gelukkige huisvrouw, terwijl Sisi kiest voor een studie en geld verdienen.

Het valt echter te beredeneren dat dit eigen geluk nog steeds beïnvloed wordt door de omgeving en dan vooral door degenen die de macht hebben. Macht blijkt de grootste factor te zijn die bepalend is voor het bepalen van de beelden van geluk, voor het streven naar geluk en het verkrijgen van geluk. Macht bepaalt de verdeling van kansen en rechten in de wereld en binnen deze verdeling moeten de vrouwen hun eigen geluk bepalen. Het geluk van de prostitués is afhankelijk van Dele, die macht heeft over hun geld, van Madam, die de macht heeft over hun lijf, en van de Belgische overheid, die macht heeft over hun verblijf in België en ervoor zorgt dat ze illegaal zijn en geen mogelijkheid tot integratie hebben. Het geluk van Mma, Ezi en Rapu is afhankelijk van de regering van Nigeria, omdat zij macht hebben over het traditionele beeld dat geschetst wordt in de maatschappij en de daarmee gepaard gaande normen en waarden, ze zijn vervolgens ook alle drie afhankelijk van de mensen die in deze samenleving leven, die de macht hebben om over hun keuzes te oordelen en veroordelen. Het geluk van Oge is afhankelijk van de dood, die oppermachtig is aan het leven, en van de maatschappij, die bepaalt dat ze niet ongelukkig mag zijn en haar daarbij opzadelt met kleinere vormen van geluk zoals het materialisme. Wat Unigwe, en ook Ahmed, bekritiseert is dus de macht die geluk bepaalt, want die staat in de weg voor het kiezen van het echte eigen geluk.

In de drie romans komt ook naar voren dat geluk een sociale controle kan zijn (*De Feniks*) en een middel om mensen naar specifieke keuzes, levensstijlen en/of waarheden te sturen (*De Feniks*, *Fata Morgana* en *Nachtdanser*). Het vermeende geluk van de vrouwelijke personages en het vermeende geluk van de personages naast deze vrouwen sturen de vrouwen in bepaalde richtingen en keuzes, die ze vervolgens motiveren vanuit hun dromen naar geluk voor zichzelf of voor degenen die ze liefhebben. De afhankelijkheid van geluk en de socialiteit van geluk die Ahmed omschrijven zijn hierbij dus van belang en komen daadwerkelijk aan bod. Daarnaast is in alle romans een zekere onrechtvaardigheid van geluk, die is vormgegeven door de maatschappij. Deze onrechtvaardigheid neemt meerdere vormen aan: rijk krijgt meer recht op geluk dan arm, volgen van tradities levert meer recht op geluk dan het volgen van modernisering, en autochtone of geïntegreerde mensen krijgen meer recht op geluk dan allochtone, niet geïntegreerde mensen.

Door het benoemen van de verschillende vormen, beloften, beelden en ideeën van geluk en het laten zien van het streven naar, bereiken van en verliezen van geluk, laat Unigwe zien dat geluk niet vanzelfsprekend is, in geen enkele situatie. Daarbij ervaren alle vrouwen eerst geluk, dan verliezen ze dit geluk en blijkt geluk een valse belofte te zijn, waardoor ze ongeluk ervaren. Soms komt hierna nog meer ongeluk, om daarna te streven naar opnieuw geluk en vol hoop naar de toekomst te kijken en daarvoor te vechten. Door iedere roman te laten eindigen met een positief, hoopvol en goed eind, laat ze zien dat ze de toekomst voor de vrouwelijke personages positief acht, maar ook dat de toekomst van geluk in het algemeen positief geschetst wordt. Uiteindelijk komt alles altijd goed als je los komt van de machten die geluk bepalen en zelf kiest.

Het antwoord op de vraag hoe Unigwe in haar romans geluk als ideologie of valse belofte ontmaskert, is door middel van een cultuurkritiek op de machten die geluk bepalen voor hybride vrouwen. Deze machthebbers bepalen de dromen die de vrouwen mogen hebben van hun geluk en over hun geluk. Unigwe schetst aan de hand van haar vrouwelijke personages een negatief beeld van de belofte van geluk, vooral gericht op de maatschappij die dit door en via macht beïnvloedt. Tegelijk is er een hoopvol en daarmee positief beeld, want wanneer iemand zich verzet tegen dit door macht bepaalde beeld, ontstaat er een uitweg.

Wanneer ik vervolgens teruggrijp op het citaat van Opstaele in de inleiding, lijkt zij gelijk te hebben dat de (vrouwelijke) personages eerst ongeluk moeten ervaren, voor ze zich weer kunnen focussen op een gelukkige toekomst. Wel is dit enigszins kort door de bocht, omdat de vrouwen vaak al eerder geluk ervaren en de toekomst aangepast is op het ongeluk dat ze ervaren.

Voor mijn onderzoek heb ik de theorie van Ahmed gebruikt, waarbij haar stellingen over geluk een frame vormden voor de analyse die ik toepaste op Chika Unigwe. Dit frame werkte goed voor mijn onderzoek, omdat Unigwe een realistische stijl heeft en daarbij veel overeenkomsten vertoont met de gepresenteerde visie op geluk. De overeenkomst in de benadrukte thema's gender en hybriditeit boden mij de ruimte om de theorie van Ahmed over de romans van Unigwe te leggen, maar tegelijk zorgt dit ervoor dat er weinig aandacht is voor de eventuele verdere thema's in de romans. Dit komt voornamelijk voort uit de theorie van Ahmed, die weinig aandacht besteedt aan de narratologie en tekstualiteit. Een andere theorie kan daarom een aanvullend beeld geven bij de conclusie die ik hier heb getrokken, tegelijkertijd biedt de realistische stijl van Unigwe weinig ruimte tot het daadwerkelijk toepassen van andere theorieën.

Wat een andere eventuele toevoeging is voor dit onderzoek en wellicht onderzocht kan worden in vervolgonderzoek, is het analyseren van *De Zwarte Messias*, de vierde roman van Chika Unigwe. Omdat mijn methodologie nu gebaseerd is op gender, viel de vierde roman buiten mijn selectie, maar deze roman zou eventueel mijn conclusies kunnen ondersteunen of verrijken. Hiernaast kan een vergelijkende analyse met een andere auteur ook een ander perspectief bieden.

Vooralsnog wil ik afsluiten met de woorden van Joyce over geluk, waarbij ik denk dat hierin Unigwes grootste idee van geluk ligt: 'Van nu af aan zou ze haar geluk nooit meer van andermans geluk laten afhangen.' (2007: 245).

Bibliografie

- Ahmed, S. (2010). *The Promise of Happiness*. Durham/London: Duke University Press
- Bhabha, H. (1994). *The Location of Culture*. Psychology Press.
- BILL beweegt, interview Chika Unigwe, via:
<https://www.youtube.com/watch?v=0mYr3cc2ofI>
- Brems, H. (2006). *Altijd weer vogels die nesten beginnen. Geschiedenis van de Nederlandse Literatuur 1945-2005*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Buikema, R. (2005). 'A Poetics of Home: On narrative voice and the deconstruction of home in migrant literature' In: Merolla, D. & Ponzanesi, S.. *Migrantcartographies. New Cultural and Literary Spaces in post-colonial*. London: Europe Lexington Books
- Franssen, G. & Besser, S. (2013) 'Macht'. In: Rock, J., Franssen, G. & Essink, F. (red.) (2013). *Literatuur in de wereld. Handboek moderne letterkunde*. Amsterdam/Nijmegen: Vantilt
- Graef, O. de & Louwse, H. (2000). 'The Alteration of Amsterdam: Hafid Bouazza's Entertainment of Cultural Identity.' In: (Hollis, A. ed.) *Beyond Boundaries - Textual Representations of European Identities*. 35-51
- Hall, S. (1992). 'The question of Cultural identity'. In: *Modernity. An Introduction to Modern Societies*. SAGE Publications
- Meijer, M. (2005). *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Opstaele, M. (2011). 'Met de blik op een gouden toekomst. De vrouwen in Chika Unigwe's romans' *Ons Erfeel*, 54 (3). Rekkum
- Redactie AD. (2016, 4 maart). 'Vluchtelingenstroom in 2015 verdubbeld, UNCHR stelt nieuwe aanpak voor' *AD*. Geraadpleegd op 05-04-2016 via: <http://www.ad.nl/ad/nl/36281/Vluchtelingenstroom-West-Europa/article/detail/4256887/2016/03/04/Vluchtelingenstroom-in-2015-verdubbeld-UNCHR-stelt-nieuwe-aanpak-voor.dhtml>
- Spivak, G. (1988). 'Can the subaltern speak?' In: Nelson, C. & Grossberg, L. *Marxism and the interpretation of Culture*. Urbana/Chicago: University of Illinois Press

Sanderse, C., Verweij, A. & Beer, J. de (2011, 21 september). 'Migratie: Wat waren de belangrijkste ontwikkelingen in het verleden?' In: *Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: RIVM*. Geraadpleegd op 05-04-2016, via: <http://www.nationaalkompas.nl/bevolking/migratie/verleden/>

Unigwe, C. (2005). *De Feniks*. Antwerpen: Meulenhoff|Manteau

Unigwe, C. (2007). *Fata Morgana*. Antwerpen: De Bezige Bij

Unigwe, C. (2011). *Nachtdanser*. Antwerpen: De Bezige Bij

Vis, C. (2016, 22 februari). 'UNHCR: Vluchtelingenstroom uit Turkije houdt aan.' *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 05-04-2016, via: <http://www.nrc.nl/nieuws/2016/02/22/unhcr-vluchtelingenstroom-uit-turkije-houdt-aan>